ALEKSANDRO STULGINSKIO UNIVERSITETAS
VANDENS ŪKIO IR ŽEMĖTVARKOS FAKULTETAS
ŽEMĖTVARKOS IR GEOMATIKOS INSTITUTAS

Neringa Matulionytė

ANYKŠČIŲ IR UKMERGĖS RAJONŲ KULTŪROS PAVELDO OBJEKTŲ – DVARŲ SODYBŲ – ĮTAKA KRAŠTOVAIZDŽIUI IR TURIZMUI

Magistrantūros studijų baigiamasis darbas

Studijų sritis: Technologijos mokslai
Studijų kryptis: Inžinerija
Studijų šaka: Žemėtvarka
Studijų programa: Žemėtvarka

Akademija, 2018

Baigiamųjų darbų vertinimo komisija:

(Patvirtinta Rektoriaus įsakymu Nr. 209-PA, 2018 m. balandžio 25 d.)

Pirmininkė mag. Vilma Kalendauskaitė, VĮ „Registrų centras“ Alytaus filialo direktoriaus pavaduotoja.

Nariai:

1. Prof. dr. Audrius Aleknavičius, Aleksandro Stulginskio universitetas;
2. Doc. dr. Virginija Gurskienė, Aleksandro Stulginskio universitetas;
3. Doc. dr. Rūta Puzienė, Aleksandro Stulginskio universitetas;
4. Mag. Audrius Petkevičius, Advokatų kontoros „Ellex Valiūnas ir partneriai” ekspertas.

Mokslinė vadovė doc. dr. Virginija Gurskienė, Aleksandro Stulginskio universitetas

Recenzentė doc. dr. Tatjana Sankauskienė, Aleksandro Stulginskio universitetas

Instituto direktorė doc. dr. Jolanta Valčiukienė, Aleksandro Stulginskio universitetas

Oponentė doc. dr. Jolanta Valčiukienė, Aleksandro Stulginskio universitetas

Darbo aprobacija

Tyrimų rezultatai, paskelbti mokslinės konferencijos pranešimų leidinyje:

MATULIONYTĖ, N., ATKOCEVIČIENĖ, V. *Application of Ukmerge district's natural resources for ecotourism (green tourism)* Iš: *Students on their way to science:* 12th International Scientific Conference: collection of abstracts. Latvia University of Agriculture, Jelgava, 2017. Prieiga per internetą: < http://llufb.llu.lv/conference/Students_their_Way_ _Science/Latvia_12th_Collection_of_Abstracts_SWS_2017.pdf#page=100>

ATKOCEVIČIENĖ, V., VALČIUKIENĖ, J., JUKNELIENĖ, D., MATULIONYTĖ, N. *Ekologinio (žaliojo) turizmo potencialo teritorijos Ukmergės rajone* Iš: Geografija ir edukacija: mokslo almanachas. Lietuvos edukologijos universitetas, Vilnius, 2017. Prieiga per internetą: < ge.leu.lt/index.php/GE/article/download/59/58>

Matulionytė N. *Anykščių ir Ukmergės rajonų kultūros paveldo objektų – dvarų sodybų – įtaka kraštovaizdžiui ir turizmui.* Magistro baigiamasis darbas, Žemėtvarkos studijų programa. Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. V. Gurskienė. Žemėtvarkos ir geomatikos institutas, Vandens ūkio ir žemėtvarkos fakultetas, Aleksandro Stulginskio universitetas. Akademija, 2018.

SANTRAUKA

Magistrantūros studijų baigiamąjį darbą sudaro:

49 puslapiai, 12 paveikslų, 12 lentelių, 55 literatūros šaltiniai.

PRASMINIAI ŽODŽIAI: kultūros paveldas, dvarų sodybos, turizmas.

Tyrimo objektas: Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybos.

Tyrimo tikslas – įvertinti Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybų esamą būklę bei jų įtaką kraštovaizdžiui ir turizmui.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir palyginti svarbiausius Anykščių ir Ukmergės rajonų teritorijų planavimo kryptis. 2. Išnagrinėti ir palyginti Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybas. 3. Ištirti Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybų ir jų teritorijų įtaką turizmui.

Tyrimo metodai: Buvo atlikta literatūros šaltinių analizė, vizualinė tyrimo objektų apžiūra, jų vertinimas bei lyginamoji analizė.

Tyrimo rezultatai:

- pirmoje darbo dalyje analizuojama Anykščių ir Ukmergės rajonų teritorijų planavimo kryptys, planavimo dokumentai, susijusieji su kultūros paveldo objektų išsaugojimu;
- antroje darbo dalyje atliekamas dvarų sodybų esamos būklės vertinimas pagal pasirinktus kriterijus: pasiekiamumas, informacijos apie objektą pateikimas, statinių būklė, aplinkos būklė, objekto pritaikymas žmonių poreikiams;
- trečioje darbo dalyje pateikta dvarų sodybų lyginamoji analizė, apibendrinami rezultatai ir padaromos išvados apie objektų taką kraštovaizdžiui ir jų pritaikymą turizmui.

Pagrindinės išvados: Atlikus analizę, Anykščių rajone geriausiai įvertinta Burbiškio dvaro sodyba, Ukmergės rajone – Taujėnų dvaro sodyba. Galima teigti, kad šie du objektai analizuojamuose rajonuose yra labiausiai išpuoselėti, pritaikyti turizmui ir daro teigiamą įtaką juos supančiam kraštovaizdžiui. Pastebima, kad dauguma objektų yra apleisit, juos sunku pasiekti, nėra pritaikyti žmonių poreikiams. Dauguma jų priklauso privatiems asmenims. Darbo rezultatuose pastebima, kad Ukmergės rajono dvarų sodybos turizmui yra pritaikytos labiau, nei Anykščių rajono.

Matulionytė N. *Impact of Heritage Objects – Manor House - on Landscape and Tourism in Anykščiai and Ukmerge districts.* Master Graduation Thesis in the study programme Land Management. Scientific adviser: doc. dr. V. Gurskienė. Institute of Land Management and Geomatics, Faculty of Water and Land Management, Aleksandras Stulginskis University. Akademija, 2018.

SUMMARY

Master Graduation Thesis consists of 49 pages of the explanatory text, 12 figures, 12 tables, 55 references.

KEY Words: cultural heritage, manor houses, tourism.

Research object: Anykščiai and Ukmergė district manor houses.

Research aim: to assess the present state of the Manors of Anykščiai and Ukmergė districts and their impact on the landscape and tourism.

Objectives: 1. To analyze and compare the most important regulations of the spatial planning of Anykščiai and Ukmergė districts; 2. To analyze and compare manor houses of Anykščiai and Ukmergė districts; 3. To investigate the influence of Anykščiai and Ukmergė district manor houses and their territories on tourism.

Research methods: An analysis of literary sources, visual inspection of survey objects, their evaluation and comparative analysis was performed.

Research results:

The first part of the work analyzes the territorial planning documents of Anykščiai and Ukmergė districts related to cultural heritage; in the second part of the work the evaluation of the condition of estates is carried out; in the third part of the work there is a comparative analysis of manor houses, summarizes the results and makes conclusions about the trail of objects for the landscape and their application to tourism.

Conclusions and practical application of the project: after the analysis was carried out, the estate of Burbiškis Manor was best assessed in Anykščiai district, and Taujėnai Manor House - in Ukmerge district. It can be argued that these two objects in the analyzed areas are most well-developed, adapted for tourism and have a positive influence on the surrounding landscape. It is noticeable that most objects are abandoned, difficult to reach, are not adapted to the needs of people. Most of them belong to private individuals. The results of the work show that the Ukmerge district manor farms are more suitable for tourism than Anykščiai district.

PAGRINDINĖS SĄVOKOS IR JŲ APIBRĖŽIMAI

Baigiamajame darbe naudojamos pagrindinės sąvokos ir apibrėžimai:

Darnus vystymasis – tai vystymasis, tenkinantis žmonijos reikmes dabar, neapribojant ateities kartų galimybių tenkinti savąsias. Tai ilgalaikis nuolatinis visuomenės vystymasis, siekiant tenkinti žmonijos poreikius dabar ir ateityje, racionaliai naudojant bei papildant gamtos išteklius, išsaugant mūsų planetą ateities kartoms.

Ekologinis – žaliasis turizmas – turizmo rūšis, kai pagrindinis kelionės tikslas yra stebėti gamtos ir vietos kultūrines apraiškas, nedarant neigiamo poveikio aplinkai ir suteikiant vietos gyventojams galimybę socialinei ir ekonominei veiklai vykdyti.

Nekilnojamasis kultūros paveldas – kultūros paveldo dalis, kurią sudaro praeities kartų pastatytos, įrengtos, sukurtos ar istorinių įvykių sureikšmintos išlikusios ar neišlikusios medžiaginės kultūros vertybės, tiesiogiai susijusios su užimama ir joms naudoti reikalinga teritorija

Kraštovaizdis – vietovės dalis, kurios pobūdį lėmė gamtiniai ir antropogeniniai veiksniai, jų sąveika.

Kraštovaizdžio apsauga – veiksmai, kuriais yra siekiama išsaugoti ir palaikyti pačias svarbiausias arba būdingas kraštovaizdžio ypatybes, atsižvelgiant į paveldo vertę, kuri yra atsiradusi dėl natūralių procesų ir žmonių veiklos.

Kraštovaizdžio formavimas – tai kraštovaizdžio politikos krypčių įgyvendinimo veiksmai, siekiant išsaugoti, tobulinti ir atkurti kraštovaizdį, kurie apima kraštovaizdžio apsaugos, tvarkymo, naudojimo, planavimo priemones.

Kultūros paveldo objektai – pavieniai ar į kompleksą įeinantys objektai, registruoti kaip nekilnojamosios kultūros vertybės, t. y. žemės sklypuose, sklypų dalyse, vandens, miško plotuose ar jų dalyse esantys statiniai ar kiti nekilnojamieji daiktai, kurie turi vertingųjų savybių ir kartu su jiems priskirta teritorija yra atskiri daiktinės teisės objektai ar gali jais būti.

Turizmas – veikla, susijusi su kelionėmis ir jų tikslų įgyvendinimu.

TURINYS

ĮVADAS 8

1. LITERATŪROS APŽVALGA 9

1.1. Kultūros paveldas ir jo svarba darniam kraštovaizdžiui bei racionaliam žemės naudojimui 9

1.2. Dvarų būklės tyrimai 11

1.3. Kultūros ir gamtos paveldo objektų, kraštovaizdžio ir turizmo ryšys 13

2. TYRIMO TIKSLAS IR UŽDAVINIAI 17

3. TYRIMŲ METODIKA IR ORGANIZAVIMAS 18

3.1. Tyrimo objektas 18

3.2 Tyrimo metodai 22

4. TYRIMO REZULTATAI 25

4.1. Ukmergės rajono teritorijų planavimo dokumentų analizė 25

4.2. Anykščių ir Ukmergės rajonų nekilnojamojo kultūros paveldo analizė 26

4.3. Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybų būklės analizė 29

4.4. Dvarų sodybų pritaikymas turizmui 41

IŠVADOS 44

LITERATŪRA 45

ĮVADAS

Šiomis dienomis visame pasaulyje vis didesnis dėmesys yra skiriamas natūralaus kraštovaizdžio puoselėjimui, žemės naudojimo priežiūrai. Kultūros paveldas tampa viena iš didžiausių vertybių, turinčių išskirtinę istorinę reikšmę ir atspindi tam tikro rajono ar teritorijos unikalumą. Tinkama kultūros paveldo objektų priežiūra turi didelės įtakos jį supančiam kraštovaizdžiui ir jo kaitai.

Temos aktualumas. Dvarų sodybos – vienas iš vertingiausių istorinių palikimų, kuris įprastai užima didesnę teritoriją, dėl to dvaro sodybos statinių bei aplinkos tvarkymas gali turėti didelės įtakos visam kraštovaizdžiui. Taip pat vis dažniau pastebima, kad rekonstruojamos, prižiūrimos dvarų sodybos, gali būti puikiai pritaikomos žmonių poreikiams, rekreacijai, turizmui. Ši tema yra aktuali, nes kultūros paveldo objektų pritaikymas žmonių poreikiams yra vienas iš svarbiausių būdu, užtikrinančių šių objektų ir jų teritorijų puoselėjimą, plėtrą.

Temos naujumas. Įvairių Lietuvos rajonų ar miestų kultūros paveldas ir dvarų sodybos yra analizuotos ir anksčiau, atkreipiant dėmesį į šių objektų užimamų teritorijų kaitą, statinių būklę. Šiam darbui išskirtinai pasirinkti Anykščių ir Ukmergės rajonai, kurių dvarų sodybos iki šiol nebuvo analizuotos. Anykščių rajonas pasirinktas dėl to, kad šiomis dienomis jam yra skiriamas didelis dėmesys dėl miesto ir rajono gamtos ir kultūros paveldo, turizmo plėtros. Svarbu ir tai, kad Ukmergė – gimtasis miestas ir šio rajono pasirinkimą nulėmė šių dienų ypatingai didelis dėmesys miesto ir rajono gamto paveldui, turizmo plėtrai. Atsižvelgiant į faktą, kad rajonai yra vienas šalia kito yra įdomu ir aktualu palyginti, kokie yra skirtumai ar panašumai kalbant apie dvarų sodybas, jų būklę, įtaką aplinkai, kraštovaizdžiui, rajonų plėtrai.

Tyrimo objektas – Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybos.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1.1. Kultūros paveldas ir jo svarba darniam kraštovaizdžiui bei racionaliam žemės naudojimui

Kultūros ir gamtos paveldas – tai unikalus kiekvienos pasaulio šalies turtas, kuris dažnu atveju siejasi su valstybių istorija, yra nepakeičiamas, neatnaujinamas ir sudaro šalies kultūrinio bei gamtinio tapatumo pagrindą. Jo esmei nusakyti yra skirta pakankamai daug UNESCO, o taip pat ir kitų tarptautinių organizacijų priimtų konvencijų, bei kitų teisės aktų.

Vadovaujantis Lietuvos darnaus vystymosi strategija (2003) galima teigti, kad šalies kultūros paveldo išsaugojimas ir puoselėjimas yra vienas iš Lietuvos kraštovaizdžio darnaus vystymosi prioritetų. Darniu vystymusi siekiama išsaugoti vertingiausius objektus, skatinant juos naudoti visuomenės reikmėms. Svarbu atkreiptį dėmesį į kaimiškąjį kraštovaizdį, kuris labiausiai atspindi tam tikro regiono išksirtinius bruožus. R. Misiaus (2015) teigimu pastaruoju metu kraštovaizdžio išsaugojimu susirūpinta ne tik Europos Sąjungos šalyse, bet ir visame pasaulyje.

Kraštovaizdžio svarbą pabrėžia ir G. Ivavičiūtė (2008), kuri teigia, kad kraštovaizdis padeda formuoti kultūrą, jis yra viena iš pagrindinių gamtos ir kultūros paveldo dalių, kuri prisideda prie žmonių gerovės. Autorės nuomone, kraštovaizdis – tai žmogaus ir gamtos tarpusavio veiklos rezultatas, kuris yra analizuojamas daugeliu požiūrių, o jo kokybei didelės įtakos turi ne tik gamtinė, bet ir žmonių ūkinė veikla. Norint išsaugoti ir palaikyti kraštovaizdį, jis turi būti tvarkomas atsižvelgiant į darnios plėtros perspektyvas. Taip pat, autorės teigimu kaip vienas iš darnaus kultūrinio kraštovaizdžio vystymo prioritetų yra išskiriamas ir kultūros vietovių bei kultūros ir gamtos paveldo objektų išsaugojimas.

Nuo 1972 m. kalbant apie paveldo apsaugą tiek tarptautiniu tiek nacionaliniu lygmeniu yra vartojami du terminai: kultūros paveldas ir gamtos paveldas. Dažnu atveju abu paveldai sąveikauja tarpusavyje. Dažnai nutinka taip, jog tarpusavyje susiję objektai yra išskaidomi. Kaip pavyzdys gali būti pateikiamas dvaras, kuris yra priskiriamas kultūros paveldui, o tuo tarpu jo teritorijoje esantis parkas bei žalioji gamta yra priskiriamas gamtos paveldui. (Bučas, 2006).

1972 m. Paryžiuje buvo priimta Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija (1972), kurios tikslas užtikrinti ne tik kultūros, tačiau ir gamtos paveldo apsaugą visame pasaulyje. Šiuo dokumentu pirmą kartą pasaulio mastu buvo įteisintos kultūros ir gamtos paveldo sąvokos. Konvencijoje pabrėžiama kad kultūros, taip pat ir gamtos, paveldo

objektai turi išskirtinę reikšmę, todėl turi būti saugomos kaip žmonijos pasaulinio paveldo visumos dalys.

Šioje konvencijoje, taip pat, kaip ir kituose literatūros šaltiniuose, pabrėžiama, kad grėsmė kyla ne tik dėl natūralaus objektų senėjimo, tačiau ir dėl įvairių socialinių bei ekonominių sąlygų, žalingos ar netgi naikinančios žmonių veiklos.

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijoje kultūros paveldui priskiriama:

1) paminklai: architektūros kūriniai, monumentaliosios skulptūros ir tapybos kūriniai, archeologinio tipo elementai ir struktūros, įrašai, urviniai būstai ir ypatybių deriniai, turintys išskirtinę visuotinę vertę istorijos, meno ir mokslo požiūriu;

2) pastatų grupės: atskirų ar susijusių pastatų grupės, kurios savo architektūra, visumos darna ar sandora su kraštovaizdžiu turi išskirtinę visuotinę vertę istorijos, meno ar mokslo požiūriu;

3) vietovės: žmogaus arba bendri gamtos ir žmogaus kūriniai bei plotai, įskaitant archeologines vietoves, turintys išskirtinę visuotinę vertę istoriniu, estetiniu, etnologiniu ar antropologiniu požiūriu (Pasaulinio..., 1972).

Tuo tarpu gamtos paveldas konvencijoje apibrėžiamas kaip tik dėl gamtos įtakos, be papildomo žmogaus įsikišimo susiformavusios natūralios teritorijos bei objektai, kurie turi išskirtinę universalią vertę natūralaus grožio, mokslo bei išsaugojimo požiūriais.

Remiantis Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymu (Lietuvos...,1994), nekilnojamosios kultūros vertybės yra apibūdinamos kaip kultūrinės vertės ir visuomeninės reikšmės statiniai, jų priklausiniai bei kompleksai, ansambliai ir vietovės, įregistruoti įstatymų nustatyta tvarka.

Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus (Lietuvos...; 1994a), šalyje kaip nekilnojamosios kultūros paveldo vertybės gali būti registruojami tokie objektai:

1) piliakalniai, senoviniai pylimai bei kiti senovės gynybiniai įtvirtinimai;

2) senovės gyvenamosios taip pat, dirbtuvių vietos;

3) aukurai, akmenys su dubenimis, pėdomis, įrašais bei kitais ženklais;

4) pilkapiai, kapinynai bei kitos laidojimo vietos;

5) kiti objektai turintys kultūrinę bei visuomeninę reikšmę.

Darnaus kraštovaizdžio formavimas yra glaudžiai susijęs su kokybišku planavimu, kuriuo siekiama užtikrinti kraštovaizdžio ekologinio stabilumo palaikymą, urbanizacijos proceso vykdymą ribojant ekstensyvų jo pobūdį, kraštovaizdžio architektūrinės erdvinės kompozicijos darną, išsaugoti kraštovaizdžio gamtines ir kultūrines vertybes (Bezaras, 2015).

Visame pasaulyje, taip pat ir Lietuvoje yra siekiama prižiūrėti ir tvarkyti kultūros paveldą bei jo kraštovaizdį taip, kad jį būtų galima pritaikyti žmonių veiklai, rekreacijai, poilsiui, bei pažintiniams tikslams. Šiomis dienomis UNESCO bei Pasaulinė turizmo organizacija skatina ne pavienių kultūros paveldo objektų, o jų kompleksų ar net ištisų vietovių apsaugą ir naudojimą kultūrinio-pažintinio turizmo tikslams. (Lietuvos..., 2000). Bėgant laikui kultūros paveldo objektų bei teritorijų išsaugojimas tampa vis svarbesnis ir jam skiriama vis daugiau dėmesio bei finansinių išteklių.

1.2. Dvarų būklės tyrimai

Kalbant apie kraštovaizdį, išskirtinis vaidmuo tenka archeologinėms kultūros paveldo vertybėms, kurių dauguma yra glaudžiai susiję su dvarais, jų sodybomis, bei kitais kraštovaizdžio kultūros paveldo objektais (Jurevičienė, 2013). Dėl šios priežasties, šiame darbe analizei išskirtinai pasirinkta analizuoti dvarų sodybas.

Dvarų sodybos – tai šalies istorijos dalis, turinti didelės įtakos dabartiniam kraštovaizdžio vystymuisi. Nuo dvarų sodybų atsiradimo iki šių dienų kito jų valdytojai, užimami plotai, struktūra. Galima teigti, jog tokie pokyčiai nuolat turėjo įtakos ir racionaliam žemės naudojimui.

Dvarų paveldo išsaugojimo programoje (Dėl dvarų..., 2003) teigiama, kad dvarų paveldas yra vienas iš seniausių ir ryškiausių kultūros paveldų, kuris turi įvairiausią kultūrinę (architektūrinę, istorinę, urbanistinę, kraštovaizdinę, dendrologinę ir kitokią) vertę. Išskirtinė dvarų sodybų vertė kraštovaizdžiui priskiriama ir Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano (2002) nuostatose, kuriuose teigiama, kad „dvaras – tai tradicinio Lietuvos kaimo kraštovaizdžio ir apgyvendinimo sistemos esminis elementas bei vienas iš pagrindinių kraštotvarkos objektų, neskaidoma urbanistinė ir gamtinė struktūra bei kraštovaizdžio architektūrinis darinys“.

Dvarų sodybos Lietuvoje pradėjo kurtis dar XIV a. pabaigoje. Dėl šios priežasties XVI a. šalyje jau buvo daug įvairių tipų dvarų: tėvoninių, motininių, pirktų, įkeistų, nuomojamų ir t.t. (Kiaupienė., 2001).

1992-1993 m. Lietuvoje prasidėjus nekilnojamojo turto privatizacijai, buvo priimta keletas Vyriausybės nutarimų dėl dvarų sodybų apsaugos (Lietuvos..., 1992; Lietuvos..., 1993), taip pat buvo parengtas neprivatizuojamų dvarų sąrašas. Įstatymai reglamentavo gamtinės aplinkos, nekilnojamųjų kultūros vertybių bei žemės išteklių saugojimą bei pritaikymą žmonių reikmėms (Lietuvos..., 1994).

Nors buvo siekiama dvarų sodybas palikti valstybės nuosavybėje, svarbu pastebėti, kad jų atkūrimui itin daug įtakos turi įvairios privačios iniciatyvos. Privačių asmenų dėka nemažai Lietuvoje esančių dvarų sodybų yra pritaikyta rekreacijai, tvarkoma aplinka turi įtakos darnaus kraštovaizdžio vystymui. Apie 100 asmenų, valdančių šalyje esančius dvarus bei pilis, yra susibūrę į dvarų ir pilių asociaciją (Lietuvos..., 2016).

Nors dvarų sodybos užima svarbią vietą kalbant apie kraštovaizdį bei jo kultūrinę vertę, ne visas jas yra tikslinga atkurti (Levandraitytė, 2010). R. Stulpino (1993) teigimu, nors dalies istoriniu požiūriu reikšmingų dvarų sodybų yra išlikę tik griuvėsiai, kai kuriais atvejais rekomenduotina juos išsaugoti. Šiai minčiai pritaria ir L. Muceniece (2015), kurios teigimu išlikę dvarų sodybų fragmentai gali būti tinkamai įkomponuoti kraštovaizdyje.

Taip pat pastebima, kad restauruojant dvarų sodybas, tvarkant jų aplinka būtina apgalvoti šių objektų ateities perspektyvas. Kartais susiduriama su problema, kad rekonstruojant, renovuojant ar kitaip atnaujinant kultūros paveldo objektus visas dėmesys yra skiriamas senų statinių gelbėjimui ir ES lėšų įsisavinimui. Tačiau nėra iš anksto apmąstyta objekto, į kurį investuojama, ateitis. (Europos..., 2018). Neapgalvojant tolimesnių kultūros paveldo objektų panaudojimo ir priežiūros galimybių pradėtos restauruoti dvarų sodybos vėl grįžta į pirminę savo padėtį, tampa nereikalingos, nenaudojamos.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad kultūros paveldo objektai turi būti prižiūrimi siekiant išsaugoti ir atskleisti jų vertingąsias savybes, pritaikyti juos įvairioms žmonių reikmėms, padidinti gyventojų susidomėjimą kultūros paveldu, tuo pačiu pagerinant Lietuvos, kaip turizmui patrauklios šalies įvaizdį tarp kitų užsienio šalių.

Yra ypatingai svarbu užtikrinti vertingo kultūrinio kraštovaizdžio apsaugą ir tinkamą jo tvarkymą, tačiau dažnai nutinka taip, kad intensyvi ūkinė plėtra agresyviai skverbiasi į saugomas dvarų paveldo teritorijas, jų apsaugos zonas, taip pažeidžiant vertingą ir autentišką erdvinę struktūrą. Dėl šios priežasties kultūrinis kraštovaizdis dažnai praranda savo savitumą ir įvairovę (Bezaras, 2015).

Kultūros paveldo bei jo apsaugos svarbą pabrėžia J. Jasaitis ir V. Kriaučiūnienė (2010), kurių teigimu tinkamai saugomas ir prižiūrimas kultūros paveldas turi didelės įtakos šalies įvaizdžiui, kraštovaizdžio kūrimui bei turizmo plėtojimui.

Yra pakankamai daug informacijos apie dvarų sodybas. Dauguma anksčiau darytų tyrimų yra susiję su jų žemės bei statinių naudojimu (Abalikštienė et al., 2008), teritorijų planavimu, dvarų parkų bei želdynų atnaujinimu. ***Tačiau dvarų sodybų teritorijų įtaka kraštovaizdžiui bei jo kaitai analizuota pakankamai mažai.*** Atsižvelgiant į tai jog dabartiniu metu jiems yra skiriamas nemažas dėmesys, nuspręsta dvarų sodybas pasirinkti kaip vieną iš šiame darbe analizuojamų objektų.

1.3. Kultūros ir gamtos paveldo objektų, kraštovaizdžio ir turizmo ryšys

Vienas iš pirmųjų paveldo objektų apsaugos politikos dokumentų – Venecijos chartija (1964). Šiame dokumente akcentuojama kultūros paveldo, jo autentiškumo išsaugojimo svarba. Chartijoje suformuoti pastatų apsaugos principai, kurie taikomi pagal kiekvienos šalies kultūrą ir tradicijas. Dokumentas sudarytas remiantis 1931 metais sukurta Atėnų chartija, kurioje buvo pirmą kartą suformuluoti pagrindiniai principai, nuo kurių prasidėjo kultūros vertybių tyrimas, apsauga, restauracija. Venecijos chartija sudaryta siekiant papildyti ir praplėsti Atėnų chartijos teiginius.

Venecijos chartijoje teigiama, kad svarbūs yra ne tik architektūros kūriniai, bet ir įvairaus pobūdžio kompleksai, o atsižvelgiant į situaciją, restauruojant paminklą turi būti atkreipiamas dėmesys ir į jo aplinką, kurioje neturėtų būti vykdomi nauji statybos ar griovimo darbai, kurie turėtų lemiamos įtakos autentiškumo pokyčiams. Taip pat, teigiama, kad būtent paminklų kompleksams yra reikalingas išskirtinis dėmesys, kadangi čia būtina atsižvelgti į objektų visumą. Manoma, kad paveldo objekto išsaugojimą palengvina jo panaudojimas visuomenės poreikiams – rekreacijai, kultūriniam turizmui.

J. Bučo (Kraštotvarkos..., 2001) teigimu, šiomis dienomis didelė problema visame pasaulyje yra kurti ekologiškai tvarų, gerą, patogų ir sveiką kultūrinį kraštovaizdį, nepažeidžiant to, kas vertingo jau yra sukurta gamtos bei žmogaus. Autorius mini tai, kad dėl ilgos civilizacijos raidos ir kai kurių tautų skaudžių istorinių įvykių kraštovaizdžio ekologinis tvarumas ir estetinė jo kokybė ypatingai pažeista, tačiau siekiant išsaugoti savitumą yra labai svarbu puoselėti paveldą, jo iš esmės nepertvarkant ir neignoruojant pirminių požymių.

Su kultūros paveldu pakankamai glaudžiai yra susijęs ir turizmas, kuris tapo viena iš sparčiausiai besivystančių sričių visame pasaulyje. R. Dapkaus (Kultūrinio..., 2008) teigimu, tokia sparti turizmo plėtra skatina konkuruoti tarpusavyje atskirus regionus. Todėl siekiant pritraukti daugiau turistų, kiekvienas regionas turi pasirinkti tokią turizmo plėtojimo formą, kuri padėtų išsiskirti ir įgyti konkurencinį pranašumą. Tokioje situacijoje ypatingai svarbi tampa regiono istorija ir išlikęs kultūrinis bei gamtos paveldas, kuris sudaro galimybę plėtoti kultūrinį turizmą tam tikrame regione.

Turizmo sistema yra itin sudėtinga, kadangi turizmas tai plati socialinės-ekonominės veiklos sritis, apimanti ne tik veiklas, susijusias su turisto kelionės tikslų įgyvendinimu, bet ir visą paslaugų verslą (transportas, draudimas, sveikatos priežiūra, finansinės ir kitos paslaugos) (Turizmo..., 2010).

Analizuojant įvairią literatūrą, galima rasti ne vieną turizmo sąvokos apibrėžimą. Pirmiausia, turizmas – viena aktyvaus poilsio rūšių, kai žmonės keliauja norėdami susipažinti

su kitų vietovių gamta, kultūra, architektūra, papročiais ir tradicijomis ar kitais juos dominančiais dalykais. (Vaitekūnas ir kt., 2011).

Taip pat turizmas apibrėžiamas kaip kelionės ar įvairios ekskursijos, kai asmuo palieka savo nuolatinę gyvenamąją vietą bei darbą ilgiau nei vienai parai, tačiau trumpiau nei 10 mėnesių, o kelionės tikslas nėra samdoma ar kita apmokama veikla (Sektorinė..., 2010).

Turizmo sąvoką taip pat yra apibūdinęs J. Jafaris, kurio teigimu turizmas tai mokslas apie žmones, kurie keliauja už savo gyvenamosios vietovės ribų, taip pat apie pramonę, kuri reaguoja į žmonių poreikius, bei jų abiejų įtaką priimančios šalies socialinei, kultūrinei, ekonominei bei fizikinei aplinkai (Jafari, 2000).

Per daugelį metų turizmas buvo sparčiai vystomas. Dažnai jis yra siejamas su ekonomika, verslu. Pasaulinės turizmo organizacijos teigimu, turizmas – vienas iš sparčiausiai besivystančių ekonominių sektorių visame pasaulyje (World..., 2015). Panašią poziciją apie turizmą išsako ir Europos (Europos...,) aplinkos agentūra, kurios teigimu turizmas – pelningas verslas ir viena didžiausių pasaulio pramonės šakų, o daugelyje regionų tai yra ir vienintelis investicijų bei darbo vietų šaltinis.

Nors nėra vieningos nuomonės apie tai, kas yra turizmas, atsižvelgiant į pateiktų autorių nuomones galima tvirtinti, jog vieniems tai yra poilsis, pramogos, įvairių kraštų pažinimas, kitiems – pragyvenimo šaltinis.

Pagal kelionės pobūdį turizmas gali būti skirstomas į:

1) vietinis – gyventojai keliauja savo šalyje;

2) atvykstamasis – apima kitos šalies gyventojus, keliaujančius priimančioje šalyje;

3) išvykstamasis – apima tos šalie gyventojus, kurie keliauja kitose šalyse (Baležentis ir kt. 2012).

Lietuvoje yra išskiriamos tokios turizmo rūšys:

1) poilsinis turizmas;

2) kaimo turizmas;

3) sporto turizmas;

4) kultūros turizmas

5) ekologinis – žaliasis turizmas (Lietuvos turizmo..., 2010).

Šiame darbe didžiausias dėmesys atkreipiamas į turizmo rūšį, kuri yra glaudžiai susijusi su kultūros bei gamtos paveldu ir jo apsauga, kraštovaizdžiu bei jo vystymusi. Dėl to toliau yra išsamiau analizuojama ***kultūrinis turizmas***.

Tarp kultūros paveldo ir turizmo egzistuoja natūrali sąsaja. Kultūros paveldas užima svarbią vietą kalbant apie kultūrinį turizmą, kadangi tokia turizmo rūšis yra itin mėgstama iš kitų šalių atvykstančių turistų, kurie domisi atitinkamo regiono istorija, menu, mokslo

atradimais bei gyvenimo būdu (Silberberg, 1995). Svarbu pastebėti, kad tai taip pat glaudžiai susiję ir su sparčiai besivystančiu ekologiniu turizmu, kadangi kalbant apie kultūros paveldo objektus bei jų vietovės vienas iš svarbiausių uždavinių yra išsaugoti jų autentiškumą, kuo mažiau prie to prisiliečiant žmogui.

Nepaisant to, kad dalis autorių kultūrinį turizmą sieja su kultūros paveldu, kiti apie šias dvi sąvokas kalba atskirai, kultūros paveldą priskirdami paveldo turizmo rūšiai (Gražulis ir kt., 2010). Remiantis įvairia literatūra, kultūrinis turizmas turėtų būti siejamas su kultūrine veikla, renginiais, koncertais, muziejų lankymu bei kt., tuo tarpu būtent paveldo turizmo pagrindinė funkcija – supažindinti žmones su tradicijomis, natūraliu kraštovaizdžiu, bei kultūros paveldu. Tačiau Gražulio nuomone nėra rimto pagrindo kultūrinio bei paveldo turizmo terminus vartoti atskirai.

Yra du esminiai klausimai, kurie turėtų būti atsakyti siekiant tvaraus kultūrinio turizmo vystymosi:

1) kuri kultūros paveldo teritorija labiausiai gali būti pritaikyta kultūrinio turizmo reikmėms;

2) koks tiksliausias būdas šias atitinkamas kultūros paveldo teritorijas tvarkyti ir prižiūrėti atsižvelgiant į turistų poreikius (McKercher, 2001).

Kultūros paveldo teritorijų klasifikavimas yra vienas iš lengviausių būdu, kuriuo galima nustatyti, kurios teritorijos labiausiai atitinka turizmo reikalavimams.

Remiantis Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymu (1994) yra numatyti šioms vertybėms taikomi tvarkymo bei naudojimo režimai.

Kultūros vertybių tvarkymo režimas gali būti:

1) konservavimo (išsaugant vertybės sudėtį ir apimtį);

2) konservavimo-restauravimo (išsaugantis esamą vertybės sudėtį ir apimtį restauruojant atskirus jos elementus);

3) restauravimo (restauravimas ir pritaikymas);

4) restauravimo-atkūrimo (vertybės restauravimas ir pritaikymas, prarastų elementų atkūrimas).

Naudojimo režimai suskirstyti į tris tipus:

1) rezervacinis (ūkinis naudojimas yra draudžiamas);

2) riboto naudojimo;

3) universalus (naudojimas nėra ribojamas).

Spartėjanti turizmo plėtra tarpusavyje verčia konkuruoti įvairius regionus, šalis. Tai yra priežastis, kodėl kiekvienas iš regionų turi pasirinkti tinkamą turizmo formą, dėl kurios galėtų įgauti pranašumą tarp kitų.

Beveik nėra abejonių, jog Lietuvos turizmo sektoriuje ypatingai svarbią vietą užima istorinė šalies praeitis, išlikęs su ja susijęs kultūrinis bei gamtos paveldas. Dėl šios priežasties populiarėjant kultūriniam turizmui pradedama vis labiau puoselėti ir vertinti paveldą, kaip turtą, kuris sudaro galimybes plėtoti turizmą (Kultūros..., 2009).

Nors Lietuvoje yra siekiama plataus turizmo vystymosi, kultūrinio turizmo plėtrai skiriama mažai dėmesio. Įprastai ši turizmo rūšis tėra aprašoma įvairiuose leidiniuose, bei vadovėliuose tačiau neskiriama per daug pastangų jo vystymui, kultūros paveldo objektai dažnai nėra prižiūrimi ir pritaikomi turizmo tikslams.

Taip pat pastebima, kad nemaža dalis dvarų sodybų, pritaikant jas turizmo poreikiams, nukenčia, kadangi dažnai siekiant pritaikyti dvarų sodybas kokiai nors veiklai, nėra atsižvelgiama į paveldosaugos reikalavimus. Dėl šios priežasties kai kurie statiniai netenka savo autentiškumo, juos restauruojant ne visada yra atsižvelgiama į objekto stilių, laiką, kada jis buvo pastatytas. Tai parodo, kad stengiantis dvarų sodybas pritaikyti žmonių veiklai, kai kuriais atvejais kultūros paveldo objektas gali nukentėti (Dvarai..., 2008).

Plėtojant turizmą yra svarbu suprasti, kultūros paveldo objektų ir juos supančio kraštovaizdžio svarbą ir prasmę.

Apibendrinant išanalizuotą literatūrą galima teigti, jog šiuolaikinėje visuomenėje darnus kraštovaizdis bei racionalus gamtos ir kultūros išteklių panaudojimas žmonių poreikiams įgauna vis didesnę reikšmę. Nors įvairūs kultūros objektų bei kraštovaizdžio tyrimai yra atliekami jau ilgą laiką, šiam darbui pasirinktųjų rajonų savivaldybių dvarų sodybų teritorijų žemės naudojimo bei įtakos kraštovaizdžio kaitai tyrimai dar nebuvo atlikti.

2. TYRIMO TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Magistrantūros studijų baigiamojo darbo tikslas – įvertinti Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybų esamą būklę bei jų įtaką kraštovaizdžiui ir turizmui.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir palyginti svarbiausius Anykščių ir Ukmergės rajonų teritorijų planavimo kryptis.
2. Išnagrinėti ir palyginti Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybas.
3. Ištirti Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybų ir jų teritorijų įtaką turizmui.

Tyrimo objektas – Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybos.

3. TYRIMŲ METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

3.1. Tyrimo objektas

Magistrantūros studijų baigiamajam darbui pasirinkti du šiaurės rytuose esantys Lietuvos rajonai – Anykščių ir Ukmergės (3.1 pav.).

3.1 pav. Anykščių ir Ukmergės rajonai (Lietuvos savivaldybių..., 2017)

Anykščių rajonas priklauso Utenos apskričiai, yra jos vakarinėje dalyje, užima 176 km^2. Didžioji Anykščių rajono dalis yra išsidėsčiusi Vakarų Aukštaičių plynaukštėje, o vakarinė dalis Nevėžio žemumoje. Rajono centru laikomas Anykščių miestas. Šis rajonas yra suskirstytas į 10 seniūnijų: Andrioniškio, Anykščių, Debeikių, Kavarsko, Kurklių, Skiemonių, Svėdasų, Taurupio, Troškūnų ir Viešintų.

Remiantis 2017-01-01 Lietuvos Respublikos žemės fondo duomenimis (Lietuvos..., 2018), daugiau kaip pusę rajono teritorijos (53,73 %) sudaro žemės ūkio naudmenos, iš kurių 86,69 % – ariamoji žemė, 12,35 % – pievos ir natūralios ganyklos, 0,96 % – sodai. Trečdalį rajono teritorijos (33,00 %) sudaro miškai. Tik 6,33 % rajono teritorijos užima kita žemė (kurią sudaro želdiniai, pelkės, pažeista, taip pat nenaudojama žemė). 2,94 % – vandenys, 2,63 % – užstatyta teritorija, 1,37 % – keliai.

Siekiant išsaugoti Anykščių rajono gamtos ir kultūros vertybes buvo įkurtas Anykščių regioninis parkas. Taip pat rajonas pasižymi ir draustinių gausa, iš kurių žinomiausi

Šventosios kraštovaizdžio, Gykių botaninis, Virintos ir Šventosios ichtiologinis, Virintos hidrografinis, Burbiškio kraštovaizdžio architektūros ir kiti (Bendri...,).

Iš viso Anykščių rajone yra 546 nekilnojamosios kultūros vertybės, kurios yra įregistruotos į kultūros vertybių registrą (3.2 pav.).

3.2 Anykščių rajono kultūros paveldo vertybės (Anykščių rajono..., 2018)

Su Anykščių rajonu taip pat ribojasi Ukmergės rajonas, kuris yra išsidėstęs į rytus nuo Lietuvos centro, jo teritorija yra įsiterpusi tarp Aukštaičių aukštumos ir Nevėžio lygumos. Visame Ukmergės rajone gyvena daugiau nei 45000 gyventojų. Rajonas suskirstytas į 12 seniūnijų: Ukmergės miesto, Deltuvos, Lyduokių, Pabaisko, Pivonijos, Siesikų, Šešuolių, Taujėnų, Veprių, Vidiškių, Želvos ir Žemaitkiemio. Daugumos seniūnijų centrai yra įsikūrę tokio paties pavadinimo miesteliuose. Rajone iš viso yra 87 gyvenvietės, keli šimtai kaimų ir vienkiemių. Ukmergės rajonas priskiriamas vienai iš didžiausių pagal plotą ir gyventojų skaičių Vilniaus apskričiai ir užima 1395 km^2, ribojasi su Panevėžio, Kėdainių, Jonavos, Anykščių, Molėtų ir Širvintų rajonais. Rajono administracinis centras – Ukmergės miestas, kurio plotas yra 20,45 km^2 (Babravičienė...).

Remiantis 2017-01-01 Lietuvos Respublikos žemės fondo duomenimis (Lietuvos..., 2018), daugiau kaip pusę rajono teritorijos (55,36 %) sudaro žemės ūkio naudmenos, iš kurių 89,85 % – ariamoji žemė, 9,75 % – pievos ir natūralios ganyklos, 0,40 % – sodai. Trečdalį rajono teritorijos (32,99 %) sudaro miškai. Tik 4,64 % rajono teritorijos užima kita žemė (kurią sudaro želdiniai, pelkės, pažeista, taip pat nenaudojama žemė). 3,09 % – užstatyta teritorija, 2,39 % – vandenys, 1,53 % – keliai.

Ukmergės rajonas taip pat išsidėstęs strategiškai patogioje vietoje ir dažnai yra pavadinamas didžiausia Lietuvos kryžkele, kadangi čia kertasi keli itin svarbūs Lietuvos keliai, o iki didžiųjų miestų – Vilniaus, Kauno, Panevėžio yra vienodas atstumas (apie 75 km).

Šis rajonas yra beveik šalies viduryje. Vakarų ir šiaurės vakarų pusėje kraštovaizdį formuoja lygumos, rytuose – kalneliai, kloniai. Trečdalis rajono teritorijos – miškai. Didžiausi iš jų yra Taujėnų, Siesikų, Šešuolių. Taip pat, rajone yra nemažai vandens telkinių, iš kurių labiausiai žinomi ir žmonių poilsiui bei žvejybai pamėgti yra Kadrėnų tvenkinys, Kurėnų ežeras, Žirnajų ežeras, Žemaitkiemio ir Lėno ežerai. Rajoną taip pat kerta upė Šventoji, kurios krantų šlaitai yra suformavę aukštas terasas. Šios upės pakrantėse yra įkurtas ichtiologinis draustinis, kurio tikslas išsaugoti lašišinių žuvų ir žiobrių nerštavietes.

Saugant išskirtines ir retas teritorijas, augalų bei gyvūnų rūšis Ukmergės rajone yra įkurti šie draustiniai: Adomiškio botaninis – zoologinis, Armonos geologinis, Barnėnų telmologinis, Gemeliškio botaninis – zoologinis, Laukėnų telmologinis, Smiltynės ir Svirplynės botaniniai – zoologiniai, Širvintos kraštovaizdžio, Šventosios ichtiologinis, Vaisgėliškio botaninis, taip pat Taujėnų – Užulėnio biosferos poligonas (Babravičienė...).

Ukmergės rajonas pasižymi nemaža gamtinių išteklių, kultūros vertybių, taip pat istorinių objektų įvairove.

Kultūros paveldo departamento duomenimis rajone yra:

50 archeologijos paveldo objektų;

114 dailės paveldo objektų;

36 istorijos paveldo objektai;

60 kultūros paveldo objektų, iš kurių 54 yra valstybės saugomi.

Taip pat Ukmergės rajone yra:

4 muziejai;

17 dvarų;

10 urbanistikos paminklų;

7 parkai;

18 piliakalnių.

Iš viso Ukmergės rajone yra 455 nekilnojamosios kultūros vertybės, kurios yra įregistruotos į kultūros vertybių registrą (3.3 pav.).

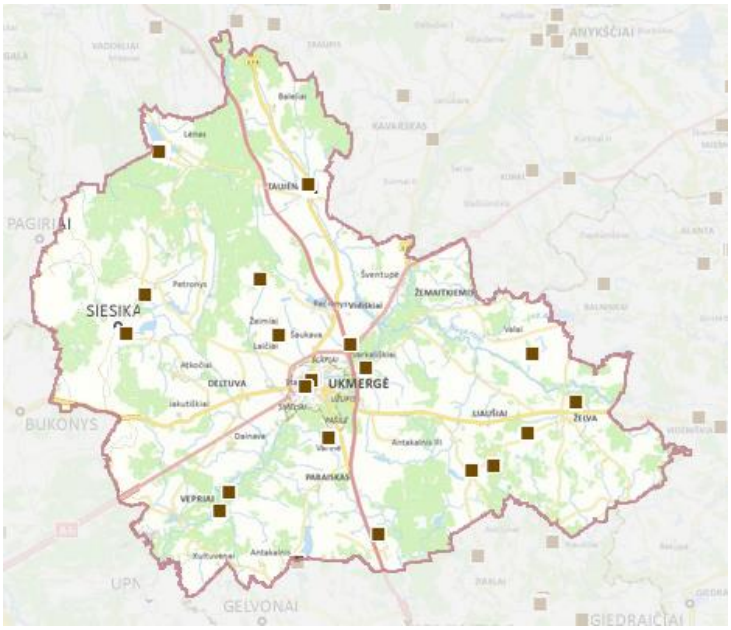

3.3 pav. Ukmergės rajono kultūros paveldo vertybės (Ukmergės rajono..., 2018)

Tyrimo metu atlikta bendra Anykščių ir Ukmergės rajonų gamtinių išteklių ir dvarų sodybų apžvalga. Atsižvelgiant į tai, jog analizuojamuose rajonuose itin daug dvarų sodybų, išsamesnei analizei išskirtinai pasirinkti aštuoni objektai, esantys Anykščių rajone:

1. Aknystų dvaro sodybos fragmentai;
2. Burbiškio dvaro sodybos frgmentai;
3. Jakšiskio dvaro sodybos fragmentai;
4. Janapolio dvaro sodybos fragmentai;
5. Raguvėlės dvaro sodyba;
6. Sedeikių dvaro sodybos fragmenai;
7. Troškūnų dvaro sodyba;
8. Vašuokėnų dvaro sodybos fragmentai.

Taip pat Ukmergės rajone esantys devyni objektai:

1. Krikštėnų dvaro sodybos rūmai;
2. Kurėnų dvaro sodybos fragmentai;
3. Leonpolio dvaro sodyba;
4. Lyduokių dvaro sodybos fragmentai;
5. Siesikų dvaro sodyba;
6. Taujėnų dvaro sodyba;
7. Užugirio dvaro sodyba;
8. Vaitkuškio dvaro sodybos fragmentai;
9. Veprių dvaro sodybos fragmentai.

3.2 Tyrimo metodai

Tyrimui atlikti buvo naudojami norminiai dokumentai, statistiniai duomenų rinkiniai, mokslinė literatūra ir kiti šaltiniai. Objektų vertinimas atliktas pagal autorės sudarytas lenteles, kurios pildytos aplankius ir įvertinus visų analizuojamų objektų esamą būklę. Magistrantūros studijų baigiamajame darbe aprašomi ir analizuojami Anykščių ir Ukmergės rajonų nekilnojamojo kultūros paveldo objektai – dvarų sodybos. Darbe tiriama Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybos, jų teritorijų įtaka kraštovaizdžiui ir turizmui.

Remiantis išanalizuota literatūra (Bučas 2001, 2006), Anykščių ir Ukmergės rajonų nekilnojamųjų kultūros vertybių objektų vertinimui buvo nustatyti vertinimo kriterijai ir autorės sudarytos objektų vertinimo lentelės.

Visų lentelėse pateiktų kriterijų didžiausias vertinimas – 5 balai. Kuo didesnis balas – tuo labiau objektas atitinka vertinamą kriterijų.

Visi objektai vertinti pagal 5 požymius. Pirmiausia vertinamas objekto pasiekiamumas ir lankymo galimybės (3.1 lentelė).

3.1 lentelė. Objekto pasiekiamumo ir lankymo galimybių vertinimo kriterijai

Aprašymas	Balai
Pasiekiamumas blogas, nėra kelio. Reikia eiti pėsčiomis daugiau nei 0,5 km. Nėra kelią nurodančių ženklų, automobilių stovėjimo aikštelės. Objektą sunku aplankyti.	0
Kelias yra, tačiau prastas. Reikia eiti pėsčiomis 0,3 - 0,5 km. Yra senas kelią nurodantis ženklas, nėra automobilių aikštelės. Objektą aplankyti sudėtinga.	1-2
Privažiavimas pakankamai geras. Reikia eiti pėsčiomis 0,3 - 0,1 km. Yra vienas arba keli kelią nurodantys ženklai, nedidelė automobilių stovėjimo aikštelė. Objektą galima nesudėtingai pasiekti.	3-4
Privažiavimas labai geras. Yra kelią nurodantys ženklai, automobilių stovėjimo aikštelė. Objekto pasiekiamumas labai geras.	5

Objekto pasiekiamumo kriterijus yra svarbus, kadangi jis lemia žmonių lankymosi galimybes. Galima manyti, kad esant blogam pasiekiamumui, greičiausiai objektas yra mažai prižiūrimas, tvarkomas, yra apleistas. Vertinant buvo atsižvelgiama į tai, ar yra kelias, kuriuo galima pasiekti objektą ir kokios jis būklės. Taip pat, ar yra įrengtos automobilių stovėjimo aikštelės.

Siekiant pažintį kultūros paveldo objektą, sužinoti jo istoriją ir svarbą, itin reikšmingas yra informacijos pasiekiamumas. Jo vertinimo kriterijai (3.2 lentelė):

3.2 lentelė. Informacijos apie objektus vertinimo kriterijai

Aprašymas	Balai
Visiškai nėra informacijos	0
Yra tik senas / naujas ženklas su objekto pavadinimu	1-2
Yra naujas ženklas ir stendas, nurodantis pagrindinę informaciją apie objektą	2-3
Yra nauji ženklai ir stendai, kuriuose pateikiama išsami informacija apie objektą.	5

Informacija apie objektą buvo vertinama atsižvelgiant į tai, ar yra informacinės lentos ir kiek išsamiai informacija jose yra pateikiama.

Kadangi visų analizuojamų dvarų sodybų teritorijoje vis dar yra išlikę arba anksčiau buvo statinių, svarbu įvertinti jų dabartinę būklę. Čia svarbu atkreipti dėmesį į tai, ar statinių jau nėra, ar išlikę tik jų dalis. Kai kurie galbūt yra puikiai renovuoti, pritaikyti žmonių poreikiams (3.3 lentelė).

3.3 lentelė. Esamos dvarų sodybų statinių būklės vertinimo kriterijai

Aprašymas	Balai
Statiniai visiškai išnykę	0
Yra išlikę tik dalis anksčiau dvaro sodybai priklausiusių statinių, jie apleisti, neprižiūrimi	1-2
Statiniai išlikę, tačiau dalis jų yra apleisti ir neprižiūrimi	3-4
Statiniai išlikę ir restauruoti	5

Darbo metu taip pat įvertinama dvarų sodybų aplinkos būklė. Šis požymis yra ypatingai svarbus, kadangi dvarų sodybas sudaro ne tik statiniai tačiau ir kiti elementai, tokie kaip: parkai, želdynai, įvairūs hidrografiniai objektai. Prižiūrima ir sutvarkyta aplinka turi ypatingai didelę reikšmę ne tik dvarų sodybų, tačiau ir bendrai kraštovaizdžio būklei (3.4 lentelė).

3.4 lentelė. Dvarų sodybų aplinkos vertinimo kriterijai

Aprašymas	Balai
Teritorija esanti aplink dvarų sodybas yra apleista ir nesutvarkyta. Teritorija apaugusi krūmais.	0
Daugiau kaip pusę teritorijos yra nesutvarkyta, apleista, apaugusi medžiais, krūmais.	1-2
Mažiau nei pusė teritorijos yra neprižiūrima ir apleista. Likusi dalis sutvarkyta.	3-4
Dvarų sodybos teritorija yra geros būklės. Įveisti nauji arba išpuoselėti likę seni želdynai, parkai.	5

Tam, kad nekilnojami kultūros paveldo objektai šiomis dienomis turėtų prasme, jie turi būti pritaikyti žmonių poreikiams: edukaciniams, rekreacijos (3.5 lentelė).

3.5 lentelė. Dvarų sodybų pritaikymo žmonių poreikiams vertinimo kriterijai

Aprašymas	Balai
Visiškai nepritaikyti žmonių poreikiams	0
Tik iš dalies pritaikyta žmonių poreikiams	1-2
Daugiau pritaikyta, negu nepritaikyta	3-4
Visiškai pritaikyta žmonių poreikių tenkinimui	5

Atlikus vertinimą, maksimali įvertinimo balų suma, kurią kiekvienas objektas galėjo surinkti – 25.

4. TYRIMO REZULTATAI

4.1. Ukmergės rajono teritorijų planavimo dokumentų analizė

Vienas iš svarbiausių Anykščių, taip pat, kaip ir kitų Lietuvos rajonų, teritorijų planavimo dokumentų – Anykščių rajono teritorijos bendrasis planas. Vienas iš bendrojo plano tikslų – numatyti rajono gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio, taip pat gamtos ir nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimą, tikslingą naudojimą, pažinimą, ekologinei pusiausvyrai būtino gamtinio karkaso formavimą (Anykščių..., 2016).

Anykščių rajono kraštovaizdžio priežiūrai didelės reikšmės turi tai, jog centrinėje rajono dalyje yra įsteigtas Anykščių regioninis parkas.

Remiantis Anykščių rajono savivaldybės bendruoju planu galima teigti, jog didžiausias dėmesys kultūros paveldo objektams ir jų teritorijoms yra skiriamas siekiant padidinti turizmo plėtrą ir šiuos objektus pritaikyti žmonių poreikiams, rekreacijai. Tam, kad šios teritorijos taptų patrauklios žmonėms, yra numatoma teritorijų tvarkymas, priežiūra, apsauga nuo taršos.

Dvarų sodybas ir jų teritorijas numatoma pritaikyti aktyviam pažintiniam turizmui. Taip pat siūloma jose įkurti įvairias pasaulines jogos organizacijas, bei dvasines mokyklas. Kaip pagrindinė tokio pasirinkimo priežastis – rami gamtinė aplinka supanti dvarų sodybas.

Anykščių rajono bendrajame plane teigiama, kad kraštovaizdžio formavimuisi įtakos turi ir visi rajono kompleksinių planų sprendiniai, o kaip viena iš pagrindinių Anykščių rajono savivaldybės funkcijų yra išskiriama kraštovaizdžio, nekilnojamųjų kultūros vertybių ir rajone esančių saugomų teritorijų tvarkymas ir jų apsauga, tvarkymo darbų organizavimas ir objektų stebėsena.

2016 metais buvo parengta Anykščių rajono kultūros strategija „Anykščiai. Žmonės kuria“ (Anykščiai..., 2016). Jos paskirtis – konkretizuoti šio rajono plėtros viziją, taip pat numatyti prioritetinius tikslus ir uždavinius, kurie yra svarbūs siekiant įgyvendinti rajono viziją. Kaip vienas iš tikslų yra minimas siekis užtikrinti darnų rajono ir šalies vystymąsi derinant paveldosaugos ir aplinkosaugos tikslus su erdviniu teritorijų planavimu, urbanistine plėtra, tuo pačiu išlaikant rajono savitumą, autentiškumą.

Anykščių rajono savivaldybės kraštovaizdžio politikos kryptys (Anykščių..., 2014). Šiame dokumente numatoma kraštovaizdžio formavimo tikslai, uždaviniai ir veiksmai 2015 - 2020 m. ir jų įgyvendinimo priemonės. Dokumente teigiama, kad Anykščių rajonas pasižymi kultūros paveldo objektų ir jų kompleksų gausa. Pastebima, kad didžiausias dėmesys apsaugai

yra teikiamas toms teritorijos ir vietovėms, kurios yra pripažintos saugomomis tarptautiniu, nacionaliniu ar savivaldybės lygmeniu.

Vienas iš svarbiausių Ukmergė rajono teritorijos planavimo dokumentų – Ukmergės rajono bendrasis planas. Bendrojo plano sprendiniuose teigiama, kad remiantis gamtovaizdžių estetiniu vertinimu vertingiausias rajono kraštovaizdis yra Šventosios upės slėnyje (Ukmergės..., 2016).

Taip pat yra pažymima, kad esminis poveikis Ukmergės rajono kraštovaizdžiui gali būti dėl žemės naudojimo pokyčių, o svarbiausia žemės ūkio veiklai – nenaudojamų sklypų ir didesnių teritorijų atsiradimas.

Labai svarbi Bendrojo plano dalis yra „Kultūros paveldas“. Šiame skyriuje teigiama, kad Ukmergės rajone saugomomis iš viso pripažinta 60 nekilnojamųjų kultūros vertybių. Visos jos yra pripažintos saugomomis ir duomenys apie jas yra įrašyti į Kultūros vertybių sąrašą. Dokumente teigiama, kad didžiausi pokyčiai, kurie menkina teritorijos kultūrinę vertę yra prognozuojami teritorijose, kurios pasižymi kultūrine ir estetine kraštovaizdine verte, tačiau neturi apsaugos statuso, taip pat statinių kompleksuose (dvarų sodybose), kurių dabartinis naudojimas neatitinka jų kultūrinės vertės.

Manoma, kad jei nebus įgyvendinti bendrojo plano kultūros paveldo apsaugos sprendiniai, dabartiniame laikotarpyje pasireiškiančios neigiamos nekilnojamojo kultūros paveldo pokyčių tendencijos (tokios kaip: etnokultūros paveldo ir istorinio kraštovaizdžio fizinis nykimas, kultūrinio pažintinio turizmo galimybių neišnaudojimas dėl nepakankamo objektų parengtumo lankymui) tik stiprės.

Ukmergės rajono bendrojo plano sprendiniai turės ilgalaikį teigiamą poveikį kultūros paveldo apsaugai, kadangi numatoma sudaryti sąlygas objektus aprūpinti inžinerine infrastruktūra, bus sutvarkyta jų aplinka. Tokie pokyčiai prisidės prie kultūros paveldo objektų patrauklumo turizmui.

Lyginant Anykščių ir Ukmergės rajonų bendruosius planus ir kalbant apie kultūros paveldo objektus, esminių skirtumų nepastebėta. Galima daryti išvadą, kad abejuose rajonuose siekiama didesnį dėmesį skirti kultūros paveldo objektų atstatymui, jų priežiūrai, infrastruktūrai. Siekiama, kad kultūros vertybės būtų naudojamos žmonių poreikiams, taip pat turėtų teigiamos įtakos rajonų plėtrai, kraštovaizdžiui.

4.2. Anykščių ir Ukmergės rajonų nekilnojamojo kultūros paveldo analizė

Analizuojamuose Ukmergės ir Anykščių rajonuose yra išlikę itin daug dvarų sodybų. Dalis jų priskirtos kultūros paveldo objektams. Iš viso apžvalgai pasirinkta 22 dvarų sodybos

esančios šiuose rajonuose. Objektai ir jų skaičius pasirinkti atsižvelgiant į tai, kurie dažniausiai minimi analizuojant informaciją apie rajonus. Pirmiausia, remiantis Nekilnojamųjų kultūros vertybių registro duomenimis atlikta Anykščių rajone esančių 9 dvarų sodybų analizė (4.1 lentelė).

4.1 lentelė. Anykščių rajono dvarų sodybų apžvalga (sudaryta autorės pagal www.kvr.kpd.lt)

Eil. Nr.	Objektas, unikalus kodas	Teisinės apsaugos lygmuo, statusas	Objekto reikšmingumo lygmuo	Vertybės pagal sandarą	Vertingųjų savybių pobūdis
1.	Aknystų dvaro sodybos fragmentai (49)	Registrinis	Regioninis	Kompleksas	Architektūrinis; Istorinis; Kraštovaizdžio; Želdynų
2.	Burbiškio dvaro sodybos fragmentai (1319)	Valstybės saugomas	Regioninis	Kompleksas	Architektūrinis; Dailės; Kraštovaizdžio; Želdynų
3.	Jakšiškio dvaro sodybos fragmentai (53)	Registrinis	Vietinis	Kompleksas	Architektūrinis; Kraštovaizdžio
4.	Janapolio dvaro sodybos fragmentai (54)	Valstybės saugomas	Nenurodyta	Kompleksas	Nenurodyta
5.	Pienionių dvaro sodyba (63)	Valstybės saugomas	Regioninis	Kompleksas	Architektūrinis; Dailės; Kraštovaizdžio; Želdynų
6.	Raguvėlės dvaro sodyba (1353)	Paminklas	Nacionalinis	Kompleksas	Archeologinis; Architektūrinis; Dailės; Istorinis; Kraštovaizdžio; Memorialinis; Sakralinis; Želdynų
7.	Sedeikių dvaro sodybos fragmentai (65)	Registrinis	Regioninis	Kompleksas	Architektūrinis; Kraštovaizdžio; Želdynų
8.	Troškūnų dvaro sodyba (70)	Registrinis	Vietinis	Kompleksas	Archeologinis; Architektūrinis; Kraštovaizdžio; Želdynų
9.	Vašuokėnų dvaro sodybos fragmentai (71)	Registrinis	Regioninis	Kompleksas	Architektūrinis; Memorialinis; Želdynų

Apibendrinant pateiktą informaciją galima teigti, kad 5 iš 9 Anykščių rajone esančių dvarų sodybų atsižvelgiant į teisinės apsaugos lygmenį ir statusą yra priskiriamos registrinėms, 3 – valstybės saugomos ir viena – paminklas. Pagal reikšmingumo lygį šiame

rajone vyrauja regioninės reikšmės dvarų sodybos (5 iš 9), 2 – vietinės reikšmės, 1 – nacionalinės. Vienos dvarų sodybos reikšmingumo lygis kultūros paveldo registre nėra nurodytas. Pagal sandarą visos dvarų sodybos yra priskiriamos kompleksams. Išskiriami tokie vertingųjų savybių pobūdžiai: archeologinis, architektūrinis, dailės, inžinerinis, istorinis, kraštovaizdžio, memorialinis, mitologinis, želdynų. Beveik visose (7 iš 9) priskirtas kraštovaizdžio vertingųjų savybių pobūdis. Šis nekilnojamo kultūros paveldo objektų bruožas yra itin svarbus analizuojant pasirinktą temą.

Taip pat buvo išanalizuota 13 atsitiktine tvarka atrinktų Ukmergės rajone esančių dvarų sodybų (4.2 lentelė).

4.2 lentelė. Ukmergės rajono dvarų sodybų apžvalga (sudaryta autorės pagal Kultūros..., 2018)

Eil. Nr.	Objektas, unikalus kodas	Teisinės apsaugos lygmuo, statusas	Objekto reikšmingumo lygmuo	Vertybės pagal sandarą	Vertingųjų savybių pobūdis
1	2	3	4	5	6
1.	Daumantiškių dvaro sodybos fragmentai (790)	Registrinis	Vietinis	Kompleksas	Archeologinis; Architektūrinis; Kraštovaizdžio.
2.	Jasiuliškio dvaro sodybos namas (791)	Registrinis	Vietinis	Pavienis objektas	Architektūrinis
3.	Krikštėnų dvaro sodybos rūmai (793)	Registrinis	Vietinis	Pavienis objektas	Architektūrinis
4.	Kurėnų dvaro sodybos fragmentai (794)	Registrinis	Vietinis	Kompleksas	Architektūrinis; Istorinis; Kraštovaizdžio; Memorialinis.
5.	Leonpolio dvaro sodyba (796)	Registrinis	Regioninis	Kompleksas	Architektūrinis; Kraštovaizdžio.
6.	Lyduokių dvaro sodybos fragmentai (799)	Registrinis	Regioninis	Kompleksas	Archeologinis; Architektūrinis; Istorinis; Kraštovaizdžio; Želdynų.
7.	Lokinės dvaro sodybos fragmentai (800)	Registrinis	Vietinis	Kompleksas	Archeologinis; Architektūrinis; Istorinis; Kraštovaizdžio; Želdynų.
8.	Siesikų dvaro sodyba (806)	Paminklas	Nacionalinis	Kompleksas	Archeologinis; Architektūrinis; Dailės;Inžinerinis; Istorinis; Kraštovaizdžio; Mitologinis; Želdynų

1	2	3	4	5	6
9.	Šventupės dvaro sodyba (809)	Registrinis	Vietinis	Kompleksas	Archeologinis; Architektūrinis; Želdynų
10.	Taujėnų dvaro sodyba (1026)	Valstybės saugomas	Nenurodyta	Kompleksas	Nenurodyta
11.	Užugirio dvaro sodyba (797)	Valstybės saugomas	Regioninis	Kompleksas	Architektūrinis; Istorinis; Kraštovaizdžio; Želdynų
12.	Vaitkuškio dvaro sodybos fragmentai (811)	Inicijuotas skelbti valstybės saugomu	Regioninis	Kompleksas	Architektūrinis; Istorinis; Kraštovaizdžio; Želdynų
13.	Veprių dvaro sodybos fragmentai (813)	Registrinis	Vietinis	Kompleksas	Architektūrinis; Istorinis; Kraštovaizdžio; Želdynų

Analizuojant pateiktą lentelę, galima teigti, kad pagal teisinės apsaugos lygmenį ir statusą Ukmergės rajone daugiausiai dvarų sodybų yra registrinės (9 iš 13), dvi dvarų sodybos – valstybės saugomos, 1 – paminklas ir 1 inicijuota skelbti valstybės saugomu. Dauguma (7 iš 13) dvarų sodybų yra vietinės reikšmės, 4 – regioninės, 1 – nacionalinės ir vieno objekto reikšmingumo lygis kultūros paveldo registre nėra nurodytas. Taip pat pastebima, kad 11 iš 13 objektų sudaro kompleksus ir tik 2 – pavieniai objektai. Visos analizuojamos dvarų sodybos yra įtrauktos į kultūros paveldo registrą dėl įvairių savo vertingųjų savybių. Vertybių savybių pobūdžiai tokie patys, kaip ir minėti analizuojant Anykščių rajoną. Svarbu paminėti tai, kad iš visų 13 dvarų sodybų net 9 priskirtas kraštovaizdžio vertingųjų savybių pobūdis.

Lyginant abu analizuojamus rajonus, galima daryti išvadą, kad abejuose rajonuose vyrauja registrinio apsaugos lygmens dvarų sodybos. Anykščių rajone dauguma dvarų sodybų yra regioninės reikšmės, o Ukmergės rajone – vietinės. Abejuose rajonuose analizuoti objektai daugiausiai yra priskiriami kompleksams, ir didžioji jų dauguma dvarų sodybų yra vertinamos dėl jų formuojamo kraštovaizdžio.

4.3. Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybų būklės analizė

Kultūros paveldas yra vienas iš svarbiausių ir reikšmingiausių šalies, bei kiekvieno jos regiono palikimų, kurį būtina puoselėti ir saugoti. Svarbu suprasti tai, kad kultūros paveldo objektai šiomis dienomis yra svarbūs ne tik istoriškai. Šie objektai, atsižvelgiant į jų būklę, taip pat gali turėti teigiamos arba neigiamos įtakos aplinkai, kraštovaizdžiui, tam tikrai atvejais – rajono ekonominei, urbanistinei plėtrai.

Dvarų sodybų esamos būklės analizei ir palyginimui pasirinkta keletas Anykščių ir Ukmergės rajonuose esančių objektų.

Pirmiausia, buvo aplankytos ir pagal darbo metodikoje pateiktą vertinimo sistemą įvertintos 8 Anykščių rajone esančios dvarų sodybos (4.3 lentelė).

4.3 lentelė. Pasirinktų Anykščių rajono dvarų sodybų ir jų teritorijų vertinimas

Objektas	Pasiekiamumas / lankymo galimybės	Informacija apie dvarų sodybas	Esama statinių būklė	Aplinkos būklė	Pritaikymas žmonių poreikiams	Bendras įvertinimas
Aknystų dvaro sodybos fragmentai	2	0	3	4	5	14
Burbiškio dvaro sodybos fragmentai	4	5	5	5	5	24
Jakšiškio dvaro sodybos fragmentai	1	0	2	1	0	4
Janapolio dvaro sodybos fragmentai	1	0	1	0	0	2
Raguvėlės dvaro sodyba	3	0	3	3	1	10
Sedeikių dvaro sodybos fragmentai	1	0	2	2	0	5
Troškūnų dvaro sodyba	3	0	2	2	0	7
Vašuokėnų dvaro sodybos fragmentai	1	0	1	1	0	3

Analizuojant lentelę galima pastabėti, kad Anykščių dvarų sodybų, jų statinių, aplinkos ir pasiekiamumo būklė įvertinta prastai. Dauguma objektų surinko mažiau negu pusę galimų balų. Daugiausiai balų – 24 surinko Burbiškio dvaras. Įvertinimą mažino tik tai, kad nėra link šio objekto vedančių informacinių nuorodų.

Burbiškio dvaras įkurtas Anykštos upės krante. Pagrindinis šio objekto akcentas – 1853 m. pastatyti dvaro rūmai. Tarpukariu šie rūmai buvo paversti sandėliais, dirbtuvėmis, tačiau Lietuvai atgavus nepriklausomybę visi dvarui priklausę pastatai buvo grąžinti Panevėžio vyskupijos kurijai, vėliau – privatiems investuotojams. Pasinaudojant Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis buvo atlikta dvaro restauracija, kurios dėka visas dvaro ansamblis restauruotas pagal 1853 m. projektą (Apie Burbiškio..., 2018) (4.1 pav.).

4.1 pav. Burbiškio dvaras (autorės nuotrauka)

Dvaro teritoriją užpildo didelis parkas, kuriame iki šių dienų yra išlikę daugiau negu 30 rūšių įvairių medžių ir krūmų.

Vidutiniškai – 14 balų, įvertintas Aknystų dvaras. Tokiam įvertinimui įtakos turėjo tai, kad dėl kelio nuorodų ir informacinių stendų nebuvimo šį objektą sudėtinga rasti.

Aknystų dvaras įkurtas XVII a. 1676 m. dvaro sodybą sudarė trys svirnai, vienas gyvenamasis namas, ir keletas ūkio pastatų. 1807 m. šioje teritorijoje buvo įveistas parkas, pastatyti dvaro rūmai ir kiti ūkio pastatai. Iš visų buvusių pastatų išlikę tik keli – dalis pagrindinių rūmų pastato, rūkykla, kluonas. Parke ir šiomis dienomis yra išlaikytas pirminis jo stilius, taip pat yra išlikę keletas vertingų medžių, riešutmedžių alėjos. 1863 metų sukilimo metu pagrindiniai dvaro pastatai buvo sudeginti. Vėliau jų vietoje pastatyti nauji statiniai, kuriuose šiomis dienomis įkurti socialinės globos namai (Dvarai..., 2018).

Mažiausiai balų surinko Janapolio dvaras. Tokį rezultatą lėmė tai, kad dvarą sudėtinga rasti, nėra jokių informacinių stendų ar nuorodų. Taip pat, statiniai ir aplinka yra itin apleisti, neprižiūrimi, visiškai nepritaikyta jokiems žmonių poreikiams tenkinti.

Apibendrinant duomenis, patiktus lentelėje, galima teigti, kad labiausiai dvarų sodybų įvertinimus mažino didelis informacijos trūkumas. Prie kai kurių iš jų visiškai nėra jokių kelio nuorodų ar informacinių stendų. Taip pat, mažai naudingos informacijos galima rasti ir literatūroje. Dėl savo prastos pastatų bei aplinkos būklės dvarų sodybos nėra pritaikytos žmonių lankymui.

Prasta Anykščių rajono dvarų sodybų ir jų teritorijų būklė yra pastebima bei aptariama ir Anykščių rajono savivaldybės kraštovaizdžio politikos krypčių ataskaitoje. (Anykščių..., 2014). Dokumente teigiama, kad siekiant išsaugoti kraštovaizdžio gamtinį ir

kultūrinį išskirtinumą yra svarbu atgaivinti buvusias dvarų sodybas ir atlikti ne tik statinių, bet ir dvarų parkuose buvusių istorinių želdynų rekonstrukciją. Nepaisant dokumente numatyto dvarų sodybų ir jų teritorijų tvarkymo būtinumo, šioje ataskaitoje prie neigiamų kraštovaizdžio savybių yra įvardinama ir apgriuvę bei nenaudojami dvarų sodybų statiniai, apleisti jų parkai.

Taip pat, analizei buvo pasirinktos devynios Ukmergės rajone esančios dvarų sodybos (jų fragmentai): Krikštėnų dvaro sodybos rūmai, Kurėnų dvaro sodybos fragmentai, Leonpolio dvaro sodyba, Lyduokių dvaro sodybos fragmentai, Siesikų dvaro sodyba, Taujėnų dvaro sodyba, Užugirio dvaro kompleksas, Vaitkuškio dvaro sodybos fragmentai, Veprių dvaro sodybos fragmentai.

Remiantis darbo metodikoje pateiktais vertinimo kriterijais buvo išanalizuotos ir įvertintos devynios Ukmergės rajone esančios dvarų sodybos bei jų teritorijos. Vertinimas balais pateikiamas 4.4 lentelėje.

4.4 lentelė. Pasirinktų Ukmergės rajono dvarų sodybų ir jų teritorijų vertinimas

Objektas	Pasiekiamumas / lankymo galimybės	Informacija apie dvarų sodybas	Esama statinių būklė	Aplinkos būklė	Pritaikymas žmonių poreikiams	Bendras įvertinimas
Krikštėnų dvaro sodybos rūmai	5	4	5	5	5	24
Kurėnų dvaro sodybos fragmentai	2	0	2	2	0	6
Leonpolio dvaro sodyba	5	0	2	3	1	11
Lyduokių dvaro sodybos fragmentai	4	1	2	2	1	10
Siesikų dvaro sodyba	2	0	3	3	0	8
Taujėnų dvaro sodyba	5	5	5	5	5	25
Užugirio dvaro sodyba	5	5	4	5	5	24
Vaitkuškio dvaro sodybos fragmentai	3	3	3	3	4	16
Veprių dvaro sodybos fragmentai	4	0	1	2	0	7

Analizuojant lentelę pastebima, kad tik viena – Taujėnų dvaro sodyba, gavo maksimalų balų skaičių.

Šiomis dienomis šis objektas visur minimas kaip Taujėnų dvaras. Jis yra Ukmergės rajone, Taujėnų miestelyje. 1802 m. pastatyti dvaro rūmai išlikę iki šių dienų (4.2 pav.).

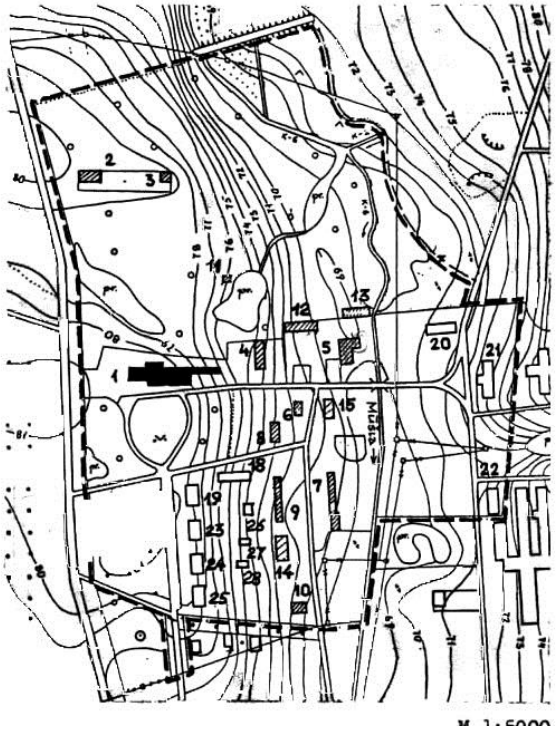

4.2 pav. Taujėnų dvaro sodybos planas (Kultūros..., XIX a.)

Analizuojant planą galima teigti, kad dvaro atsiradimo laikotarpiu, didelėje jo teritorijoje buvo išsidėstę 28 pastatai, kurių aplinką užpildė didelis angliško stiliaus parkas. Ši teritorija užėmė apie 25 ha. Teigiama, kad XIX a. šiame parke buvo įveisti didžiausi gėlynai visoje Lietuvoje. Dvaras ypatingai garsėjo savo turtingumu (Sugrįžtantys..., 2009).

Šiomis dienomis tai yra vienas iš labiausiai išpuoselėtų dvarų Ukmergės rajone (4.3 pav.).

4.3 pav. Taujėnų dvaro rūmai (autorės nuotraukos, 2017)

Šis analizuojamas objektas pasižymi tuo, kad yra patogioje vietoje, netoli Vilnius – Panevėžys greitkelio. Taip pat, kaip galima pastebėti iš anksčiau pateiktos lentelės, privažiavimas iki dvaro teritorijos yra patogus, kelias asfaltuotas, šalia įrengta erdvi automobilių stovėjimo aikštelė, yra kelio nuorodos. Šalia dvaro teritorijos galima rasti stendą, kuriame pateikiama išsami informaciją apie objektą.

Taujėnų dvaro pagrindinis pastatas renovuotas siekiant išsaugoti jo autentiškumą. Jame veikia restoranas, yra galimybė apžiūrėti rūmų vidų.

Šiomis dienomis dvarui taip pat priklauso didelis išpuoselėtas, laisvo išplanavimo, sąlyginai pastovaus reljefo parkas su tvenkinių sistema (4.4 pav.).

4.4 pav. Taujėnų dvaro parkas (autorės nuotrauka, 2017)

Taip pat teigiamai galima vertinti ir visą teritorijos išplanavimą, kadangi dvaro rūmams yra parinkta aukščiausia vieta, nuo kurios atsiveria vaizdai į dvaro parką.

Atliekant objektų vertinimą, taip pat labai gerai įvertinta ir Krikštėnų dvaro sodyba. Šio dvaro įvertinimo balą mažino informacijos, apie objektą, trūkumas.

Tai Ukmergės rajone, Krikštėnų kaime esantis nuo 18 a. išlikęs dvaras. 19 a. šio dvaro teritorijas valdžius Julijonui Pac Pamerneckiui buvo pastatyti baroko stiliaus rūmai. Antrojo pasaulinio karo metu jie buvo apleisti, suniokioti (Krikštėnų...,2018).

Tuometiniai dvaro valdytojai rūmų neatstatinėjo. Dabartinis savininkas – Vladas Algirdas Šemeta. Jo iniciatyva 2008 metais buvo pradėta renovacija, kurios metu siekiama atkurti visos dvaro sodybos autentiškumą (4.5 pav.).

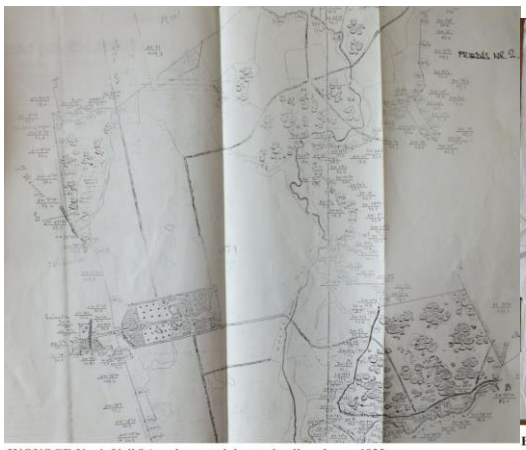

IKONOGR Nr. 1. Krikštėnų dvaro sodybos teritorijos planas, 1923 m.
Iš: Vlado Algirdo Šemetos asmeninio archyvo.

BR Nr. 2. Krikštėnų dvaro sodybos teritorijos ir buvusio parko sutvarkymo planas, 2010 m.
Iš: KAUNAS S., BĖČIENĖ I. Krikštėnų dvaro sodybos teritorijos aplinkos sutvarkymo projektas, Vilnius, 2010. Vlado Algirdo Šemetos asmeninis archyvas.

4.5 pav. Krikštėnų dvaro sodybos 1923 ir 2010 m. planai (šaltinis https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search)

Analizuojant ir lyginant 1923 ir 2010 metų šio dvaro sodybos planus galima pastebėti, jog abejais laikotarpiais didžiąją teritorijos dalį sudarė parkas su želdynais bei tvenkiniais. 2010 m. plane nurodomas tik vienas pagrindinis pastatas – rūmai ir trys pagalbiniai pastatai.

Šiomis dienomis šio objekto teritorija pritaikyti žmonių poreikiams (4.6 pav.).

4.6 pav. Krikštėnų dvaras (autorės nuotrauka, 2017)

Sutvarkyti keliai suteikia galimybę automobiliu pasiekti objektą. Taip pat, šalia pagrindinių rūmų yra įrengta erdvi automobilių stovėjimo aikštelė. Atsodinti parko želdynai, sutvarkyti jame esantys tvenkiniai, atrestauruoti juos jungiantys tilteliai. Pagrindinis pastatas restauruotas, jame vyksta įvairūs renginiai.

Taip pat 24 balais įvertintas vienas iš svarbiausių ir labiausiai Ukmergės rajoną garsinančių dvarų sodybų – Užugirio dvaras. Svarbus ir išskirtinis šis objektas yra tuo, kad tai yra Prezidento Antano Smetonos dvaras. Dvaras yra itin vaizdingoje Lėno ežero pakrantėje, 2 km nutolęs nuo Lėno kaimo. Dėl šios priežasties dvaras kartais yra vadinamas Užulėnio dvaru.

Šio dvaro įkūrimo pradžia siejama su A. Smetonos 60-ies metų jubiliejumi (1934 m.) kurio metu, buvo nuspręsta Prezidentui padovanoti ūkį. Buvo surinkta didelė pinigų suma, už kurią 1935 m. nupirkta 80 ha žemės, kurios didžiąją dalį sudarė žemė, priklausanti Taujėnų dvaro savininkui Konstantinui Radvilai. Kita žemės dalis buvo nupirkta iš Lėno bažnyčios, Užulėnio mokyklos ir kaimelio naujakurių. Taip pat A. Smetona, kaip Nepriklausomybės akto signataras, iš valstybės gavo 25 ha miško. Taip susiformavo apie 110 ha žemės sklypas, kuris buvo pavadintas Užugirio kiemu (Po rekonstrukcijos..., 2014).

1935 m. buvo suprojektuoti ir pradėti statyti dvaro pastatai. 1936 – 1938 m. nutiesti nauji, iki dvaro vedantys, keliai. Tuo metu buvo išpuoselėti ne tik dvaro pastatai, tačiau ir aplink jį esantis parkas, jo želdynai, Lėno ežero pakrantė.

A. Smetona planavo šį dvarą testamentu palikti valstybei tam, kad ateityje čia būtų įrengta žemesnioji žemės ūkio mokykla. Tačiau 1940 m. dvaras buvo nacionalizuotas. Po II pasaulinio karo 65 ha dvarui priklausiusios žemės ir jo ūkiniai pastatai atiteko tarybiniam ūkiui, o rūmuose buvo įkurta sanatorija. Nuo 2008 m. Užugirio dvaras priklauso Ukmergės rajono savivaldybei (Antano..., 2016) (4.7 pav.).

4.7 pav. Užugirio dvaro sodybos pagrindiniai rūmai (autorės nuotrauka, 2017)

Šiomis dienomis tai yra vienas iš labiausiai išpuoselėtų ir prižiūrimų dvarų Ukmergės rajone. Pagrindiniai dvaro rūmai ir kai kurie buvę ūkio pastatai yra restauruoti. Rūmuose

įkurtas Prezidento A. Smetonos muziejus. Objekto dislokacija yra patogi, dėl nutiesto iki dvaro kelio ir įrengtos automobilių stovėjimo aikštelės. Taip pat įrengta pakankamai informacinių stendų, kelio nuorodų. Vienintelė priežastis, dėl kurios ši dvaro sodyba neįvertinta maksimalia balų suma – teritorijoje yra keletas statinių, kurie nėra tinkamai prižiūrimi. Galima teigti, kad iš dalies gadina bendrą visos teritorijos vaizdą. Svarbu paminėti, kad šalia dvaro rūmų, kaip ir dvaro įkūrimo pradžioje, yra pakankamai didelis parkas (4.8 pav.).

4.8 pav. Užugirio dvaro parko fragmentas (autorės nuotrauka, 2017)

Kaip galima pastebėti iš pateiktos nuotraukos, dvaro parkas ribojasi su Lėno ežeru, jis yra tvarkingas, prižiūrėtas. Parko teritorijoje netrūksta mažosios architektūros detalių. Tai leidžia daryti išvadą, kad visa Užugirio dvaro teritorija, su jai priklausančiais statiniais ir parku, yra puikiai prižiūrima, puoselėjama, kultūros paveldo objektas yra pritaikytas žmonių poreikiams. Galima teigti, kad šis objektas daro teigiamą įtaką vietovės, kurioje jis yra, kraštovaizdžiui, jo nedarko.

Visiška priešingybė minėtoms dvarų sodyboms – mažiausią balų skaičių surinkusios Kurėnų, Siesikų Vaitkuškio ir Veprių dvarų sodybos.

Žemiausias – 6 balų įvertinimas – Kurėnų dvaro sodybai. Tokį įvertinimą lėmė tai, kad šiomis dienomis yra pateikiama tik minimali informaciją apie šį objektą, ir jis visiškai nepritaikytas žmonių poreikiams. Dvaro sodybos teritorija ir statiniai yra apleisti. Taip pat, svarbu paminėti, kad nėra jokių nuorodų į šio objekto buvimo vietą. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl jį pakankamai sudėtinga rasti.

Kiti trys dvarai įvertinti po 7 balus. Visi jie nėra pritaikyti lankymui, nėra pateikiama užtektinai informacijos apie šiuos objektus. Nors visų trijų objektų pasiekiamumas yra sąlyginai geras (Siesikų ir Veprių dvarai yra šalia pagrindinių miestelio gatvių, Vaitkuškio – 200 metrų nuo pagrindinės Vaitkuškio kaimo gatvės), šių dvarų sodybų pastatai yra apleisti, nenaudojami, šalia dvarų esanti teritorija yra mažai prižiūrima.

Išanalizavus dvarų sodybas pagal pasirinktus kriterijus, pastebėta, kad dažniausiai vertinimo balų sumą mažino tai, kad dvarų sodybos ir jų teritorijos yra apleistos, neprižiūrimos, nepritaikytos žmonių poreikiams. Taip pat, daugumą objektų sunku rasti vietovėje, kadangi nėra kelio nuorodų, informacinių stendų.

Išanalizavus dvarų sodybų esamą būklę, svarbu atkreipti dėmesį į nagrinėjamų objektų nuosavybės formą, kuri dažnu atveju gali turėti įtakos objekto būklei, jo priežiūrai, išsaugojimui arba priešingai – kultūros paveldo objekto nykimui. V. Gurskienės ir kt. (2016) teigimu privačios iniciatyvos turi didelės reikšmės davrų atkūrimui, nes veiklių asmenų iniciatyva Lietuvojei ir Latvijoje yra atkurta daugiau nei 100 dvarų bei pilių.

Šiame darbe pirmiausiai apžvelgiamos Anykščių rajono dvarų sodybų valdymo formos (4.5 lentelė).

4.5 lentelė. Anykščių rajono dvarų sodybų nuosavybės formos

Objektas	Savininkas / nuosavybės forma	Pastabos
Aknystų dvaro sodybos fragmentai	Savivaldybė	Buvusio dvaro pastatuose įsteigti socialinės globos namai.
Burbiškio dvaro sodybos fragmentai	Privatūs asmenys	Dvaro sodybos pastatai atstatyti privačių savininkų iniciatyva, gavus ES lėšas
Jakšiškio dvaro sodybos fragmentai	Nėra duomenų	
Janapolio dvaro sodybos fragmentai	Privatus asmuo	
Raguvėlės dvaro sodyba	Privatūs asmenys	
Sedeikių dvaro sodybos fragmentai	Privatūs asmenys	Ieškomas investuotojas dvaro sodybos renovacijai ir dvaro sodybos teritorijos sutvarkymui
Troškūnų dvaro sodyba	Anykščių r. savivaldybė ir privatūs asmenys	
Vašuokėnų dvaro sodybos fragmentai	Privatus asmuo	

Galima apibendrinti, kad beveik visos analizuojamos Anykščių rajono dvarų sodybos priklauso privatiems asmenims. Iš dalies galima pareikšti, kad privatiems asmenis priklausančios dvarų sodybos yra labiausiai neprižiūrimos ir nykstančios. Tačiau vienareikšmiškai to teigti nebūtų galima. Taip yra dėl to, kad iš Anykščių rajono savivaldybei priklausančių dviejų dvarų sodybų vienoje yra įrengti socialinės globos namai, tačiau nėra

išlaikytas kultūros paveldo objekto autentiškumas. Kita savivaldybei priklausanti dvaro sodyba yra nykstanti. Tuo tarpu geriausiai Anykščių rajone įvertintas objektas – Burbiškio dvaro sodyba, priklauso privačiam asmeniui, kurio iniciatyva buvo gauta ES parama, rekonstruoti ir žmonių poreikiams pritaikyti dvaro rūmai, išpuoselėtas šalia jų esantis parkas su išsaugotais autentiškais augalais.

Taip pat išanalizuotos dabartinio laikotarpio Ukmergės rajono dvarų sodybų nuosavybės formos (4.6 lentelė).

4.6 lentelė. Ukmergės rajono dvarų sodybų nuosavybės formos

Objektas	Savininkas / nuosavybės forma	Pastabos
Krikštėnų dvaro sodybos rūmai	Privatus asmuo, Vladas Algirdas Šemeta	Dvaro sodyba restauruota dabartinio savininko iniciatyva
Kurėnų dvaro sodybos fragmentai	Nėra duomenų	
Leonpolio dvaro sodyba	Privatus asmuo	
Lyduokių dvaro sodybos fragmentai	Privatus asmuo	
Siesikų dvaro sodyba	Savivaldybės	Nuo 2018 m. balandžio mėn.
Taujėnų dvaro sodyba	Privatus asmuo	Stackevičių šeima
Užugirio dvaro sodyba	Savivaldybės	Nuo 2008 m.
Vaitkuškio dvaro sodybos fragmentai	Privatus asmuo	
Veprių dvaro sodybos fragmentai	Valstybės turto fondas	

Analizuojant pateiktą lentelę galima pastebėti, kad 5 iš 9 dvarų valdo privatūs asmenys. Tik du iš jų – Krikštėnų ir Taujėnų ankstesnėje objektų analizėje yra įvertinti itin aukštais balais. Taip pat gerai įvertintas Užugirio dvaras yra valdomas Ukmergės rajono savivaldybės.

Užugirio dvaras – vienas iš geriausiai dvarų vertinimo lentelėje įvertinų objektų. Nuo 2008 metų jis priklauso Ukmergės rajono savivaldybei. Iki šio laiko dvaro teritorija ir joje esantys pastatai kurį laiką buvo neprižiūrimi, apleisti. Statiniai nyko. Savivaldybei perėmus Užulėnio dvarą, Ūkio ministerijai buvo pateiktas projektas dėl Užugirio dvaro sodybos pritaikymo turizmui, kuriuo buvo prašoma iš Europos Sąjungos ir valstybės biudžeto skirti 23 mln. litų. Prašyme pagrinde buvo akcentuojama gamtiniai ir geografiniai šio objekto pranašumai. Projekte buvo numatyta restauruoti ir pritaikyti turizmui dvaro pastatus, taip pat atkurti daugiau kaip 80 ha žemės valdą. Pagal pirminį prašymą finansavimas nebuvo suteiktas. Vėliau buvo gauta ženkliai mažesnė parama iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų (5 mln. litų) ir Ukmergės rajono savivaldybės (apie 1,5 mln. litų). Pasinaudojant šiomis paramomis buvo restauruoti pagrindiniai dvaro rūmai ir keletas ūkio statinių, taip pat sutvarkyta dvaro sodybai priklausanti teritorija (Antano..., 2016).

Vertinimo lentelėje geriausiai įvertintas Taujėnų dvaras šiomis dienomis priklauso privačiam asmeniui. Šis dvaras minimas nuo 1595 m., o pagrindiniai rūmai pastatyti 1802 m. Per ilgą laiką ne vieną kartą pasikeitė jo statinių išvaizda, dvaro sodybos paskirtis, priklausomybė. Tačiau Taujėnų dvaro sodyba visada pasižymėjo prabanga, ją supo išpuoselėtas sodas. Vienas iš paskutiniųjų dvaro savininkų – Konstantinas Radvila. 1918 metais jam valdant dvarą buvo vykdoma Lietuvos dvarų reforma, kurios metu dvarui palikta 80 ha žemės (prieš dvarų reforma Taujėnų dvaro teritorija sudarė apie 25 ha). Tačiau dėl didelių asmeninių išlaidų K. Radvila įsiskolino valstybei. Dėl šios priežasties 1940 metais buvo paskelbtos dvaro varžytinės. Dvaras pradėjo sparčiai nykti, kadangi stambesni ūkininkai pradėjo supirkinėti žemes. Dabartinių dvaro savininkų iniciatyva restauruoti dvaro rūmai. Ypatingas dėmesys skiriamas šalia esančiam parkui (Konstantinas..., 2014).

Kaip viena iš išskirtinių atvejų galima paminėti Siesikų dvaro sodybą. Ilgą laiką šį dvarą valdė VĮ „Lietuvos paminklai“, kurie 1999 m. buvo sudarė dvaro sodybos nuomos sutartį 99 metams ir įsipareigoję šią pilį atstatyti. Tačiau 2014 m. ši įmonė buvo panaikinta, o dvaro renovacijos darbai sustabdyti. Dėl šios priežasties buvo inicijuota procedūra dėl dvaro perėmimo. Nuo 2018 m. jį valdo Ukmergės rajono savivaldybė. Pagal parengtą projektą yra numatyta pasinaudojant Europos sąjungos fondo lėšomis užbaigti anksčiau pradėtą pagrindinio rūmų pastato renovaciją. Planuojama šią dvaro sodybą panaudoti gyventojų kultūros ugdymui, edukacinei ir kultūrinėms kryptims vystyti. Taip pat tikimasi paskatinti atvykstamąjį ir vietos turizmą, panaudojant gamtos išteklius ir kultūros paveldą.

Lietuvos dvarų ir pilių asociacijos atstovės L. Blažytės teigimu, Lietuvoje dvarai tik pradedami atgaivinti, dėl šios priežasties yra reikalingos ypatingai didelės lėšos norint rekonstruoti dvarą, sutvarkyti jo teritoriją (Dvarai..., 2008). Asociacijai priklausantys dvarininkai taip pat pritaria, kad investicijos į kultūros paveldo objektus yra itin didelės ir retai kada atsiperkančios. Valstybės saugomų objektų tvarkomiesiems darbams yra numatytos valstybės kompensacijos, tačiau jas gauti yra itin sudėtinga.

Iš viso Lietuvoje apie 120 iš 582 registruotų dvarų priklauso privatiems asmenims. Taip yra dėl to, kad savivaldybės pačios šių objektų neišgali išlaikyti, jie yra perduodami Valstybės turto fondui. Nepaisant to, pastebima, kad dvarų sodybų savininkams yra sudėtinga ir ilgai trunkanti procedūra išsinuomoti dvaro sodyboms priskiriamas teritorijas, kadangi jos dažniausiai priklauso valstybei. Tai sudaro nepalankias sąlygas šių teritorijų tvarkymui, nes neturint teisių į dvaro sodybai priklausančias teritorijas, nėra galimybės rengti techninių projektų, taip pat negalima teikti paraiškų paramai gauti. (Dvarai..., 2008).

Apibendrinant Ukmergės rajono dvarų sodybų nuosavybės formų analizę galima teigti, kad dažnu atveju mažiau prižiūrimi ir prasčiau įvertinti tie dvarai, kurie šiomis dienomis priklauso privatiems asmenims.

Išanalizavus Ukmergės ir Anykščių rajonų dvarų sodybų esamą būklę, taip pat dvarų valdymo formas, galima daryti išvadą, kad didžioji dauguma dvarų sodybų yra apleistos, neprižiūrimos, sunku jas pasiekti, statiniai yra visiškai sunykę arba iš dalies sugriuvę. Taip pat pakankamai sudėtinga rasti išsamios informacijos apie objektus. Tik keletas iš analizuotų dvarų sodybų yra prižiūrimos, statiniai restauruoti, renovuoti. Šie objektai yra pritaikyti žmonių lankymui. Svarbu atkreipti dėmesį, kad didelė dalis dvarų sodybų šiomis dienomis yra valdomos privačios nuosavybės teisėmis. Atsižvelgiant į šį faktą, galima manyti, kad tai turi didelės reikšmės dvarų sodybų nykimui, kadangi privatūs asmenys ne visada gali investuoti dideles sumas į dvarų statinių restauravimą, aplinkos tvarkymą, ypatingai atkreipiant dėmesį, kad įvairiems darbams, susijusiems su kultūros paveldo objektų tvarkymu, yra keliami itin dideli reikalavimai. Apibendrinant galima teigti, jog abiejų rajonų dvarų sodybų būklė iš dalies daro neigiamą įtaką kraštovaizdžiui.

4.4. Dvarų sodybų pritaikymas turizmui

Kaip minėta analizuojant Ukmergės ir Anykščių rajonų teritorijų planavimo dokumentus, kultūros paveldo objektai šiomis dienomis yra ypatingai svarbūs turint tikslą išsaugoti rajonų savitumą. Taip pat dokumentuose teigiama, kad siekiama kultūros paveldo objektus panaudoti žmonių poreikiams, turizmo plėtrai. Dėl šios priežasties svarbu atkreipti dėmesį į dvarų sodybų ir jų teritorijų pritaikymą turizmui.

Tarp dvarų sodybų ir turizmo yra pakankamai glaudus ryšys. Pastebima, kad rekonstruotos, prižiūrimos dvarų sodybos ir jų teritorijos beveik visais atvejais yra pritaikytos žmonių poreikiams, kas apima ne tik poilsį, šventes, tačiau ir turizmą. Įprastai kultūros paveldo objektai yra siejami su kultūriniu turizmu, kurio vienas iš tikslų – aplankyti, pamatyti ir kuo daugiau sužinoti apie kultūrinę vertę turinčius objektus.

Galima teigti, kad kultūros paveldo objektų esama būklė yra tiesiogiai susijusi su šių objektų pritaikymu turizmui. Dėl šios priežasties vertinimo neltelėse pirmiausia analizuojama geriausiai įvertintų dvarų sodybų pritaikymas turizmo poreikiams.

Anykščių rajone geriausiai įvertintas Burbiškio dvaras, kurio rūmai ir parkas šiomis dienomis traukia lankytojus. Toks rezultatas pasiektas po to, kai 2011 metais buvo pasirašyta sutartis dėl „Burbiškio dvaro rūmų ansamblio restauravimo ir pritaikymo turizmo paslaugų teikimui“. Šio projekto pagrindinis tikslas – tinkamai panaudoti kultūros paveldo objektą

atvykstamojo turizmo skatinimui, teikiant kompleksines paslaugas. Restauruoti dvaro rūmai ir jų parkas traukia tiek Lietuvos, tiek užsienio turistus. Burbiškio dvaro teikiamos paslaugos tenkina įvairius žmonių poreikius. Jis suteikia poilsį gamtoje (pats dvaras yra Anykščių regioninio parko teritorijoje), patenkina kultūros turizmo poreikius (objektas priklauso kultūros paveldui) (Burbiškio..., 2015).

Kitų dvarų sodybų esančių Anykščių rajone dabartinis pritaikymas turizmui neanalizuojamas, kadangi objektai yra apleisti, nykstantys arba juose įsteigtos įstaigos, neturinčios nieko bendro su turizmu ir jo plėtra.

Kalbant apie dvarų sodybų ir turizmo ryšį, Ukmergės rajone pastebimi kitokie rezultatai, negu Anykščių rajone. Apie tai, kad Ukmergės rajono dvarų sodybos yra labiau pritaikytos turizmo ir rekreacijos tikslams, galima spręsti iš Ukmergės turizmo ir verslo informavimo centro (TVIC) pateikiamos medžiagos. Oficialiame TVIC internetiniame puslapyje pateikiamas miesto gyventojams ir svečiams sudarytas maršrutas „Dvarų žiedas“, kurio metu aplankomi net penki Ukmergės rajone esantys dvarai: Užugirio (A. Smetonos), Taujėnų, Šventupės, Leonpolio. Siesikų (4.9 pav.).

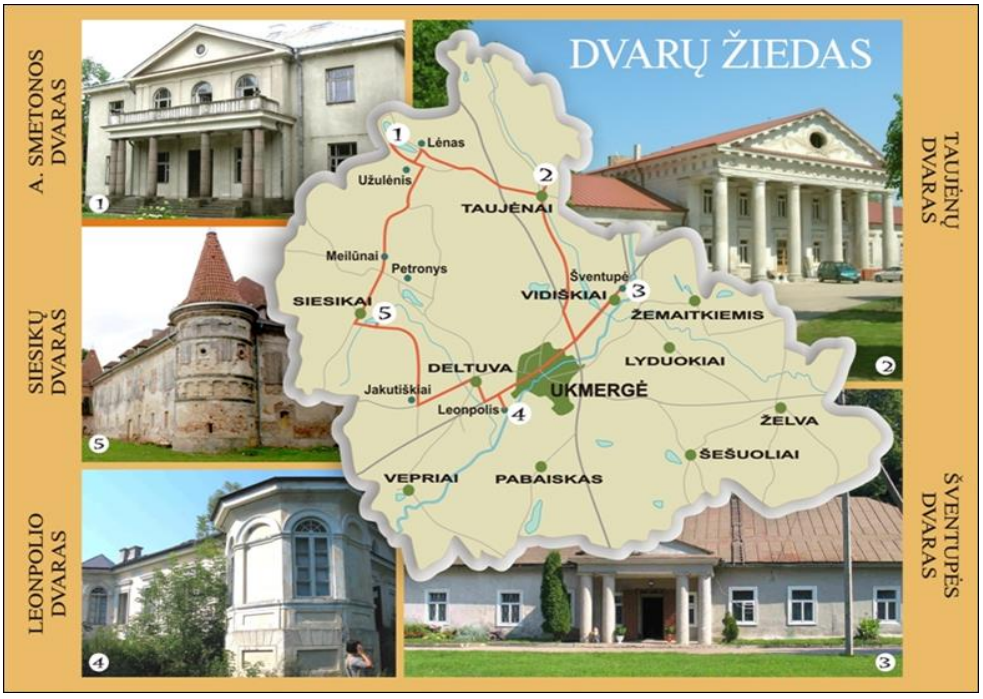

4.9 pav. Ukmergės rajono „Dvarų žiedo“ schema (šaltinis http://www.ukmergeinfo.lt/turizmas/marsrutai/)

Kaip galima pastebėti, į šį maršrutą yra įtraukti ne tik geriausiai vertinimo lentelėje įvertinti dvarai. Atsižvelgiant į šį faktą, galima teigti, kad taip siekiama ne tik supažindinti žmones su išpuoselėtais ir prižiūrėtais kultūros paveldo objektais, bet ir parodyti galimas

ateities turizmo ir dvarų sodybų vystymsi perspektyvas. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad šis maršrutas pritaikytas važiuoti ir automobiliu, ir dviračiu.

Norint įvertinti Anykščių ir Ukmergės rajonų kultūros paveldo objektų – dvarų sodybų būklę, jų įtaką kraštovaizdžiui ir turizmui, buvo atliktas SSGG vertinimas, kuriuo nustatytos pagrindinės analizuojamų objektų stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės (4.7 lentelė).

4.7 lentelė. Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybų vertinimas (sudaryta autorės)

STIPRYBĖS	SILPNYBĖS
• Kultūros paveldo objektų gausa; • Patogi abiejų rajonų geografinė padėtis; • Kultūros paveldo objektai išsidėstę vieni netoli nuo kitų, kas sudaro palankias sąlygas šių objektų lankymui.	• Nepakankamas kultūros paveldo objektų išsaugojimo finansavimas; • Sudėtinga gauti ES paramą; • Sudėtingos sąlygos privatiems asmenims įsigyti ir puoselėti dvarų sodybas ir jų teritorijas.
GALIMYBĖS	GRĖSMĖS
• Panaudojant dvarų sodybas ir jų teritorijas, skatinti kultūrinio turizmo plėtrą, taip didinant rajonų žinomumą.	• Apleistos dvarų sodybos atrodo prastai, netvarkinga jų aplinka daro neigiamą įtaką kraštovaizdžiui; • Neprižiūrimi objektai griūna ir gali visiškai sunykti.

Apibendrinant galima teigti, kad kultūros paveldo objektai – dvarų sodybos – yra susijusios su turizmu ir jo plėtra. Pagal pateiktus duomenis galima pastebėti, kad šiai dienai Ukmergės rajono dvarų sodybos turizmui yra pritaikytos labiau, negu Anykščių rajono. Siekiant puoselėti kultūros paveldą ir skatinti kultūrinį turizmą, reikėtų išnaudoti palankią šių rajonų geografinę padėtį ir patogų objektų išsidėstymą. Dvarų sodybų puoselėjimas turėtų teigiamos įtakos kraštovaizdžio kaitai bei turizmo plėtrai. Svarbų skatinti tinkamą šių objektų priežiūrą, jų lankomumą, norint, kad su laiku šie objektai neišnyktų. Turėtų būti masimaliai išnaudojamos stipriosios pusės ir siekiama sumažinti arba visiškai panaikinti silpnybes ir grėsmes.

IŠVADOS

1. Anykščių rajono teritorijų planavimo dokumentuose pabrėžiama dvarų sodybų paveldo priežiūros ir pritaikymo žmonių poreikiams svarba, siekiant plėtoti kultūrinį turizmą. Kaip viena iš prioritetinių zonų išskiriama Anykščių regioninis parkas, kurio teritorijoje yra didelė dalis dvarų sodybų. Ukmergės rajono bendrajame plane dėl vertingo kraštovaizdžio išskiriama Šventosios upės slėnio teritorija. Nustatyta, kad didžiausi neigiami kultūros paveldo objektų pokyčiai tikėtini tose teritorijose, kurios neturi apsaugos statuso.

2. Lyginant Anykščių ir Ukmergės rajonuose esančias dvarų sodybas, galima teigti, kad abejuose rajonuose vyrauja registrinio apsaugos lygmens dvarų sodybos (64 %). Anykščių rajone daugiau nei pusė dvarų sodybų (56 %) yra regioninės reikšmės, o Ukmergės rajone – vietinės reikšmės (54 %). Net 91 % analizuotų objektų yra priskiriami kompleksams. Taip pat 91 % dvarų sodybų yra vertinamos dėl jų formuojamo kraštovaizdžio.

3. Išanalizavus 17 Anykščių ir Ukmergės rajonų dvarų sodybų esamą būklę, jų nuosavybės formas, labai gerai įvertinti 4 objektai (24 %), vidutiniškai – 5 (29 %), prastai – 8 (47 %). Dauguma dvarų sodybų yra apleistos, statiniai sunykę, objektai nepritaikyti žmonių poreikiams, juos sudėtinga rasti, trūksta informacijos. 65 % dvarų sodybų priklauso privatiems asmenims. Galima manyti, kad tai turi didelės reikšmės dvarų sodybų nykimui. Atsižvelgiant į analizuotų objektų būklę, galima daryti išvadą, kad apie 35 % dvarų sodybų turi neigiamą įtaką kraštovaizdžiui.

4. Galima teigti, kad kultūros paveldo objektai turi vis didesnę reikšmę turizmo plėtrai Anykščių ir Ukmergės rajonuose. Nustatyta, kad Ukmergės rajono dvarų sodybos yra labiau pritaikytos turizmui, nei Anykščių rajone esančios dvarų sodybos. Siekiant puoselėti kultūros paveldą ir skatinti kultūrinį turizmą, reikėtų išnaudoti palankią šių rajonų geografinę padėtį ir patogų objektų išsidėstymą. Dvarų sodybų puoselėjimas turėtų teigiamos įtakos kraštovaizdžiui bei turizmo plėtrai.

LITERATŪRA

1. ABALIKŠTIENĖ, E., SINKEVIČIŪTĖ, V. *Telšių apskrities buvusių dvarų sodybų teritorijų tvarkymo analizė*. Iš: *Vadyba*, Nr.2 (13), 2008.

2. Anykščiai. Žmonės kuria (2016 metų strategija) [interaktyvus],[žiūrėta 2018-03-01]. Prieiga per internetą: < https://www.anyksciai.lt/data/public/uploads/2017/12/anyksciu-kulturos-strategija-2015-2025.pdf>.

3. Anykščių rajono savivaldybės kraštovaizdžio politikos kryptys 2014-2020 m., ataskaita, 2014. [interaktyvus], [žiūrėta 2018-04-20]. Prieiga per internetą: <https://www.anyksciai.lt/data/public/uploads/2017/12/an.krastpolitikagg2014-11-181.pdf>.

4. *Anykščių rajono savivaldybės teritorijos bendrojo plano keitimas,* Vilnius, 2016.[interaktyvus], [žiūrėta 2018-01-26]. Prieiga per internetą: < https://www.anyksciai.lt/turinys/teritoriju-planavimas/anyksciu-rajono-bendrasis-planas/295>

5. Anykščių rajono savivaldybės žemėlapis, [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-01-05]. Prieiga per internetą: < https://www.geoportal.lt/savivaldybes/anyksciai>.

6. *Antano Smetonos dvare jau verda gyvenimas*, 2016. [interaktyvus], [žiūrėta 2018-04-20]. Prieiga per internetą: <https://www.ukzinios.lt/ekonomika/verslas/17762-antano-smetonos-dvare-jau-verda-gyvenimas>.

7. *Apie Burbiškio dvarą*, 2018 [žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą < http://www.burbiskis.lt/apie-burbiskio-dvara/>.

8. BABRAVIČIENĖ, B., *Ukmergė*, ISBN 9955-9834-7-7

9. BALEŽENTIS, A., ŽURAUSKAITĖ, B. *Turizmo vadyba:* mokomasis leidinys, 2012.

10. BEZARAS, V. *Lietuvos kraštovaizdžio politikos uždaviniai, veiksmų planas ir įgyvendinimo priemonės – kraštovaizdžio architektų profesinės praktikos iššūkiai ir galimybės.* Iš: *Kraštovaizdžio architektūra – profesijos horizontai ir sinergija.* Vilnius, 2015, p. 20-21.

11. Bendri duomenys [interaktyvus] . [žiūrėta 2018-01-23]. Prieiga per internetą: < http://www.anyksciuparkas.lt/bendri-duomenys/>

12. BUČAS, J. *Kraštotvarkos pagrindai.* Kaunas, 2001.

13. BUČAS, J. *Žaliojo kultūros paveldo problema*. Iš: Rown Planning and Architecture, Volume 30, Kaunas, 2006.

14. *Burbiškio dvaro rūmų ansamblio restauravimas ir pritaikymas turizmo paslaugoms,* 2015, Iš: *Verslo žinios*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą: < https://www.vz.lt/article/20131219/PressRelease/312199988>.

15. DAPKUS, R. *Kultūrinio turizmo plėtros perspektyvos*. Kaunas, 2008. ISSN 1822-6760 Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. 2008. Nr. 15 (4). Mokslo darbai (socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas, 03S)

16. Dėl buvusių dvarų sodybų – istorijos ir kultūros paminklų išsaugojimo principų atstatant nuosavybės teises, vykdant privatizavimą ir žemės reformą, 1992. Iš: Teisės aktų registras, Nr. 256.

17. Dėl dvarų paveldo išsaugojimo programos ir Dvarų paveldo išsaugojimo programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo, 2003, [žiūrėta 2017-08-22]. Prieiga per internetą: < https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B7591FD0501E/TAIS_298198>

18. *Dvarai. Anykščių raj. sav.,* 2018, [žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą < http://www.regionunaujienos.lt/turizmas/dvarai/dvarai-anyksciu-raj-sav/>.

19. *Dvarai didelio pelno neduoda,* 2008. [interaktyvus] [žiūrėta 2018-04-30]. Prieiga per internetą: <https://www.lzinios.lt/lzinios/ekonomika/dvarai-didelio-pelno-neduoda/120399>.

20. *Ecotourism:* projektas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-04-03]. Prieiga per internetą: <http://www.pikes.fi/en/web/ecotourism-pikes-ltu/projektas>

21. EUROPOS APLINKOS AGENTŪRA. *Turizmas.* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-05-03]. Prieiga per internetą: <http://www.eea.europa.eu/lt/themes/tourism>

22. *Europos milijonai Lietuvoje – kaip į balą,* 2018. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-03-30]. Prieiga per internetą < https://www.lzinios.lt/lzinios/Lietuva/europos-milijonai-lietuvoje-kaip-i-bala/262350>.

23. GRAŽULIS, V., OSTIK, J *Kultūrinis turizmas kaip kultūrų suartėjimo veiksnys: kuo ispanai domisi Lietuvoje?* mokslinis straipsnis, Vilnius, 2010.

24. GURSKIENĖ, V., ČIRVINSKIENĖ, A., PARSOVA, V. *The analysis of the land use of the homesteads of former manors.* Iš: *Baltic surveying*: international scientific journal. Aleksandras Stulginskis University, Latvia University of Agriculture. 2016, vol. 2, p. 30-37.

25. IVAVIČIŪTĖ, G. *Kraštotvarka:* mokomoji knyga, 2008;

26. JAFARI, J. *Encyclopedia of tourism.* London, 2000. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-05-03] Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=2awscRAqdo4C&oi=fnd&pg=PR1&dq=j+jafari%27s+tourism&ots=sCGADtaL4g&sig=jffPTtR5_2aGatROGc99WH_ntTE&redir_esc=y#v=onepage&q=j%20jafari%27s%20tourism&f=false>;

27. JANKEVIČIUS, K., STASINAS,. J., *Lietuvos aplinkosaugos raida,* knyga. Vilnius, 2000.

28. JASAITIS, J., KRIAUČIŪNIENĖ,V., *Alternatyvios veiklos plėtra kaimiškose vietovėse.* Iš: *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2010. 3(19).75-84

29. KIAUPIENĖ, J. (2001) *Daugiaprasmis ir daugiaveidis Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės laikų dvaras: vaizdinys ir tikrovė*. Iš: Lietuvos *dvarai – praeitis, dabartis ir ateitis*: konferencijos pranešimų medžiaga. Vilnius, p. 22.

30. *Konstantinas Radvila – paskutinysis žymiosios giminės atstovas, valdęs dvarą Lietuvoje,* 2014. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-08-18-konstantinas-radvila-paskutinysis-zymiosios-gimines-atstovas-valdes-dvara-lietuvoje/120834>.

31. LEHTIMAKI, M., *Kultūros paveldas ir turizmas.* Vilnius, 2009.

32. *Kultūros paveldo departamentas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-08-25]. Prieiga per internetą: <http://www.kpd.lt/lt/node/173>.

33. *Kultūros vertybių registras* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-02-08]. Prieiga per internetą: < https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.

34. *Krikštėnų dvaras* [interaktyvus] [žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.krikstenudvaras.lt/>.

35. LEVANDRAITYTĖ, M. *Dvarų atgimimo drama*. Iš: *Statyba ir architektūra.* 2010. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-25]. Prieiga per internetą:<http://www.delfi.lt/verslas/nekilnojamas-turtas/dvaru-atgimimo-drama.d?id=37581795

36. Lietuvos darnaus vystymosi strategija, 2003 m., [žiūrėta 2017-08-20]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EAC62D7F8C15/TAIS_396083>

37. *Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas.* [interaktyvus] [žiūrėta 2017-08-08]. Prieiga per internetą <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9BC8AEE9D9F8/HQUuapmZrb>

38. Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kulūros vertybių apsaugos įstatymas, 1994a, Iš teisės aktų registras, Nr. I-733.

39. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 396 „ Dėl buvusių dvarų ir palivarkų paminklinių sodybų apsaugos", 1993. Iš: Teisės aktų registras, Nr. 369.

40. Lietuvos respublikos žemės fondas 2018 m. sausio 1 d., Vilnius, 2018. [intraktyvus]. [žiūrėta 2018-02-23]. Prieiga per internetą: < http://www.nzt.lt/go.php/lit/Lietuvos-respublikos-zemes-fondas>

41. Lietuvos Respublikos žemės įstatymas, 1994b, Iš: Teisės aktų registras, Nr.. I-446.

42. Lietuvos savivaldybių indeksas 2017. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-01]. Prieiga per internetą < http://alytausrvvg.lt/lietuvos-savivaldybiu-indeksas-2017/>

43. Lietuvos turizmo plėtros 2014 – 2020 metų programa. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-05-11] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=467460&p_tr2=2>;

44. Lietuvos turizmo rūšys. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2017-08-13]. Prieiga per internetą < http://turizmaslietuvoje.com/2010/05/21/lietuvos-turizmo-rusys/>

45. MCKERCHER, B. *A new model to assist in planning for sustainable cultural heritage tourism:* International journal of tourism research, 2001

46. MISIUS, R. *Etnokultūrinio savitumo problema Lietuvos kaimiškajame kraštovaizdyje.* Iš: *Kraštovaizdžio architektūra – profesijos horizontai ir sinergija.* Vilnius, 2015, p. 27.

47. MUCENIECE, L. *Historic ruins – an important landscape element*. From: *Landscape Architecture and Art*: *Scientific Journal of Latvia University of Agriculture*, Volume 6, Number 6, 2015, p.11.

48. *Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija,* 1972. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-08-02]. Prieiga per internetą: < https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.36755>.

49. *Po rekonstrukcijos duris atvėrė A. Smetonos dvaro rūmai,* 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2018-04-10]. Prieiga per internetą: <https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2014/02/14/news/po-rekonstrukcijos-duris-atvere-a-smetonos-dvaro-rumai-4719030/>.

50. SANDSTROM, H. *Traditional materials and methods. The Wooden heritage of the Baltic sea Region: Re-evaluation and preservation.* Vilnius, 2011.

51. SILBERBERG, T. *Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage places:* Tourism management, 1995.

52. STAUSKAS,V. *Kultūrinis kraštovaizdis ir turizmas: sąveikos harmonizavimo keliai ir problemos.* Iš: *Lietuvos kraštovaizdžio vertė ir savastis:* konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas, 2000, p. 39

53. STULPINAS, R. *Buvusių dvarų ir palivarkų sodybų bei jų fragmentai: žinynas.* Vilnius, 1993.

54. Sugrįžtantys dvarai (11). Taujėnų dvaras – čia lankėsi ir caras Aleksandras I, ir prezidentas Antanas Smetona, 2009. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą: < http://www.kpd.lt/taujenu-dvaras/>.

55. *Tarptautinė paminklų ir jų kompleksų konservavimo ir restauravimo chartija.* Venecija, 1964. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-01-03]. Prieiga per internetą: <http://paveldo-akademija.lt/wp-content/uploads/2012/02/Venecijos-chartija.pdf>.

56. *Turizmo sektoriaus konkurencingumo stiprinimas Vilniaus apskrityje*: Sektorinė studija, 2010.

57. *Ukmergės rajono savivaldybės teritorijos bendrasis planas iki 2016 m.*

58. *Ukmergės rajono savivaldybės žemėlapis,* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-01-05]. Prieiga per internetą < https://www.geoportal.lt/savivaldybes/ukmerge>

59. VAITEKŪNAS, S., POVILANSKAS, R. *Turizmo ir kelionių geografija,* Vilnius, 2011.

60. *Viešosios įstaigos Ukmergės turizmo ir verslo informacijos centro 2014 metų vadovo veiklos 2014*, [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-04-20]. Prieiga per internetą: < http://www.ukmergeinfo.lt/wp-content/uploads/2012/12/2014-M-TVIC-VEIKLOS-ATASKAITA.pdf>

61. WORLD TOURISM ORGANISATION. *Why tourism?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-04-12]. Prieiga per internetą <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>.